GALEOTTO MARZIO
KÖNYVE

MÁTYÁS KIRÁLY TALÁLÓ, BÖLCS ÉS TRÉFÁS MONDÁSAIRÓL ÉS CSELEKEDETEIRŐL.

FORDITOTTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA
CSÁSZÁR MIHÁLY.

TARTALOM

Bevezetés.

Galeotto Marzio ajánló levele
Corvin János herczeghez.

I. FEJEZET.
Találó mondás az ellenség
iránt való becsületességről.

III. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

IV. FEJEZET.
Egy találó mondás.

V. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

VI. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

VII. FEJEZET.
Egy elmés cselekedet.

VIII. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

IX. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

X. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XI. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

XII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

XIII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

XIV. FEJEZET.
Egy derék cselekedet.

XV. FEJEZET.
Egy derék cselekedet.

XVI. FEJEZET.
Egy találó mondás.

XVII. FEJEZET.
A király csodálatos tisztasága.

XVIII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

XIX. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XX. FEJEZET.
A király csodálatos természete.

XXI. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XXII. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XXIII. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XXIV. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

XXV. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XXVI. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XXVII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

XXVIII. FEJEZET.
Néhány bölcs cselekedet.

XXIX. FEJEZET.
Egy tréfás cselekedet.

XXX. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

XXXI. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

XXXII. FEJEZET.
Magyarország dicsérete.

Bevezetés.

A mű, melyet az olvasó e füzetben kezébe vesz, Mátyás király korabeli művelődésünk történelmének egyik legfontosabb s különös jelentőséggel biró forrása.

Szerzője, az olasz Galeotto Marzio, a renaissance-korabeli bohémek nagy társaságának egyik érdekes alakja. Sokat markolt s így keveset fogott: hittudományi, katonai, orvosi, történelmi, nyelvészeti s csillagászati kérdések fejtegetései egyre-másra váltakoznak prózai műveiben, - de verseket is ír, tudományos, de végtelenül goromba tollharczokat vív, Bologna egyetemén éveken át latin nyelvi előadásokat tart, beutazza hazáján s hazánkon kívül Spanyol-, Franczia- és Angolországot, mindenütt gyógyít, tanít, és főképen vagyont gyűjt. Mozgalmas életét, mint hetven esztendős aggastyán, Csehországban végezte: 1497-ben lebukott lováról és szörnyet halt.

Ferrarai egyetemi hallgató korában ismerkedett meg a magyar humanismus legzseniálisabb alakjával, világszerte ünnepelt költőnkkel, Czezinge Jánossal: Janus Pannoniussal, ki 1447-ben mint tizenhárom esztendős gyermek ment Ferrarába a nagyhírű mester, Guarino Veronese hallgatására.

A magyar s a hét évvel idősebb olasz ifjú mély barátságot kötött, tanítgatták egymást, Janus Galeottot görög nyelvre, az őt viszont a latin verselésre. Janus 1458-ban visszatér hazájába, két évre rá Mátyás kegye Pécs püspöki székébe ülteti s ekkor siet vendégéül meghívni kedves barátját. Galeotto, bár időközben családot alapít és sok vele a gondja, eljön; előkelő házigazdája bemutatja nagybátyjának, Vitéz János esztergomi érseknek, Budán a püspököknek s Mátyás királynak. A világlátott, nagy tudású és jókedvű olasz humanista mindenütt szívesen látott vendég. Mátyás király kegyét szerencsétlen barátjának, Janusnak bukása után (1472) sem veszti el, a mint tehát érkezése van rá, vagy a szükség kényszeríti, el-ellátogat Mátyás udvarába rövidebb-hosszabb tartózkodásra. A király valamely rendszeresített állásra nem alkalmazza ugyan, de társalgója, meghitt jó barátja, valóságos udvari bohócza gyanánt tartja maga mellett, tehát mindig a királlyal van s asztalánál ül.

Vácz tudós püspöke, Báthory Miklós váltig biztatta, írja meg Mátyás király történetét. Hanem Galeotto bolondos jókedvének nem ízlik a történetírás komolysága. Mátyás merész politikáját, hadvezéri talentumát csodálta ugyan, de jobb szerette benne a vígkedvű barátot tréfás mondásaival és cselekedeteivel. Komoly tudós kollegájára, a szintén olasz Antonio Bonfinire hagyta tehát a király politikai és hadi sikereinek megörökítését, ő maga pedig arról írt, a mi neki jobban tetszett: „Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről”. Ez a művecske több tekintetben méltó figyelmünkre.

Először, mert a vérünkből való nagy királynak olyan jellemvonásait örökíti meg, a melyeket a hivatalos oklevelek táraiban hiában keresünk.

Látjuk a királyban a kiváló tudóst, a ki a renaissánce tudományát s művészetét szinte rajongó hódolattal karolja fel, ki a tudományával kérkedő olasz hittudóst, Gattust oly csúfosan sarokba szorítja, s kinek tudományos fejtegetésein az udvarába gyűlt idegen tudósok ámulattal csüggenek; látjuk benne a jó barátot, a ki ezernyi gondja, dolga mellett is el tud tölteni egy-egy jó órát víg baráti körben, tréfás csevegéssel, komoly fejtegetés közben vagy énekszó mellett, - látjuk benne a vitéz bajnokot, ki a szinte győzhetetlen bajnokot, Holubárt, egy-kettőre kiveti a nyeregből, - az egyenes lelkű ellenséget, - halljuk jó kedvtől szikrázó elmés megjegyzéseit, tréfás mondásait, bölcs állításait.

Másrészt Galeotto műve a Mátyás korabeli társadalmi életünket, művelődésbeli viszonyainkat illető tudásunkat is egész közvetlenül, megkapó módon, számtalan új adattal gazdagítja. Mert szerzőnk, az éles szemű, világlátott idegen, észrevette s feljegyezte speciális magyar viszonyainkat, a melyeket született magyar iróink, a mindennapos megszokás közönyével, észre sem vettek, feljegyzésre érdemesnek sem tartottak.

Vegyük hozzá, hogy szerzőnk, a miről ír, a saját szemével látta, fülével hallotta; csak jó ízlésünk legyen résen, hogy előadásában a színigazat a hízelgés s túlságos színezés salakjától elválaszsza.

Galeotto egyéb munkái, - költőiek és prózaiak egyaránt, - ma már jóformán semmi tartalmi, tudományos becscsel nem bírnak. A hőmérő maga sem áraszt meleget, de mutatja egy más test hőfokát; így szerzőnk művei is, mint rég meghaladott tudományos álláspontok képviselői, tudományos fényt többé semmi kérdésre sem árasztanak, de, mint a XV. század tudománya fokának mutatói, elvitathatatlan művelődéstörténeti becsűek.

A nyílt eszű, katonás, művelődésre nagy fogékonysággal bíró úri magyar nemzetről s nagy nemzeti királyáról írott műve azonban említett tulajdonságai révén mindenha becses történelmi forrásul és egyuttal kellemes olvasmányul fog szolgálni.[1]

Császár Mihály.

---

[1] Kiadták: *Tordai Zsigmond* (Bécs, 1563.), *Bongarsius* (Frankfurt, 1600.), *Bocatius* János (Kassa, 1611.), *Schwandtner* György (Bécs, 1746.), - legújabban *Ábel* Jenő és *Fraknói* Vilmos, de nem teljesen, az „Irodalomtörténeti emlékek" cz. vállalat 1. kötetében. (Budapest, 1886.) - Fordításunkban a *Schwandtner*-féle szöveget használtuk. (Scriptores Rerum Hungaricarum, I. kötet 534-565. l.).

Életrajzát irodalmunkban legalaposabban *Ábel* Jenő írta meg (Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon, 1880. 231-294. 11.); művelődéstörténeti értékét *Bruckner* Győző méltatta (Galeotto ... műve mint művelődéstörténeti kútfő. 1901.)

Galeotto Marzio ajánló levele Corvin János herczeghez.

Fenséges Herczegem! Régóta tervezgetem már, hogy valami művet szerzek tiszteletedre, hogy értésedre essék, hogy Galeotto, miként atyádnak, Mátyás királynak, úgy neked is nagy tisztelettel adózik. És mikor azon gondolkoztam, mi felelne meg legjobban zsenge korodnak úgy, hogy az erényre lelkesítene, eszembe ötlött atyádnak, a királynak egy pár találó, bölcs és tréfás mondása és cselekedete. Úgy véltem, ezek nagyon is a te korodhoz illő dolgok, mert a szülői ház, az atya és ősök példája annyira fellelkesíti s a derék cselekedetekre ösztönzi a gyermekeket, hogy a szülői ház példaadásától áthatva még meglett korukban is hitványságnak tartják az elődök erkölcseitől való elpártolást, s még a legnagyobb s legnehezebb dolgokra is könnyű szívvel vállalkoznak. Vergilius költő[2] is jól tudta ezt, mert így ír: „Atyja, Aeneas és őse, Hector, az ősi erényre és férfias bátorságra buzdítja."

A mit jelen könyvecskémben összeírtam, nagyobb részben a saját fülemmel hallottam és a saját szememmel láttam, mert, mint magad nagyon jól tudod, felséges Mátyás királynak mindig kíséretében voltam s asztalánál ültem. Hogy mennyire hasznos dolog, ha valaki írásba foglalja azt, a mit maguktól a szereplőktől hall vagy lát, - könnyen meg tudja becsülni az, a ki az ó-kori írók műveit, de különösen Liviusét[3], átlapozza. A történetírók ugyanis, a kik nem azt írják, a mit maguk láttak és hallottak, hanem a miről másoktól értesültek, néha annyira ellent mondanak egymásnak, hogy az olvasó éppen sehogy sem bír eligazodni. Ezért vitatkozik oly gyakran Livius, mikor az igazságot meg akarja állapítani. Hanem ez az én kis könyvem tisztára igaz és kétségtelen tényeket tartalmaz, s minden okos ember tudja, hogy ez milyen nagyfontosságú dolog. Nem gyúlna-e szívünk nagyobb lelkesedésre Livius ékes szólásán, mikor Scipio szépségéről beszél, ha azt a hosszú szakált, azt a méltóságos testtartást, a mit annyira magasztal, a saját szemével látta volna s nem csak úgy olvasott volna róla? A zsidó háború történetét olvasva, senki sem kételkedik, nem vonja kétségbe Vespasianus vitézségét, mert bizonyos, hogy a szerző, Josephus[4], személyesen részt vett az egészben.

Fogadd tehát szívesen, Fenséges Herczegem, János, ezt a csekély terjedelmű, de nagyon is szavahihető művemet. Annak a királynak néhány mondását és cselekedetét tartalmazza, a ki a törököket gyakran szétverte, Csehországot legyőzte, az oláhokat leigázta, a lengyeleket megalázta, a lázadó magyarokat régi igája alá szorította, Ausztriát megszerezte, hadi erejével az Oceánt s az adriai tengert tette birodalma határává, s Otrantót is megszabadította a fenyegető török veszedelemtől. Mindezekről azonban más alkalommal fogok szólani. Most térjünk dolgunkra, csupán csak arra akarlak még figyelmeztetni, hogy a tréfás mondásokat a nagy királyok, hatalmas császárok, éleseszű bölcselők s különösen Augustus császár gyakran alkalmazták, s a ki ennek bizonyságát keresi, olvassa el Macrobius könyvét[5] és Plutarchus Apophtegmatá-it[6], s ott meglátja, hogy a dolog valóban így áll.

---

[2] Publius Vergilius Maro (70-19. Kr. e.) a római irodalom aranykorának legkiválóbb költője, „Aeneis"-ével a római nemzeti hősköltemény szerzője.

[3] Titus Livius (59. Kr. e. - 19. Kr. u.) a római nemzet legnépszerűbb történetírója a római irodalom aranykorából.

[4] Flavius Josephus, zsidó történetiró, (37-93. Kr. u.) görög nyelven megirta Flavius Vespasianus római császárnak s fiának, Titusnak a zsidók ellen vívott irtó háborújának (Kr. u. 70.) történetét, melyben maga is tevékeny részt vett.

[5] Aurelius Ambrosius Theodosius Macrobius császári főtisztviselő a Kr. u. V. században, műve „A szaturnusi lakomák" nagyon vegyes tartalmú.

[6] Plutarchus (40-120.(?) Kr. u.) görög történetíró, görög s római nagy férfiakról írt párhuzamos életrajzokat.

I. FEJEZET.
Találó mondás az ellenség iránt való becsületességről.

Mennyire becsületes volt atyád ellenségei iránt is, azonnal meglátjuk.

Mátyás háborút viselt Csehország ravasz királyával, Györgygyel, a kit II. Pál pápa eretnekssége miatt az egyházból kiátkozott. Miután pedig ezen háborúban Mátyás király sok nagy és bölcs dolgot véghez vitt és sok hatalmas város bevételével Györgyöt jóformán teljesen tönkre tette, végre a királyok megegyeztek, hogy tárgyalásra gyűlnek. Mindegyik csak néhány embert vitt magával, s Mátyás kiséretében Galeottót is bevezették abba a sátorba, a melyben a királyok négy szem közt tárgyaltak; s a tárgyalás végeztével mindegyik hazatért. György király fiai, - a legidősebbet közülük Viktorinnak hívták, - atyjuk parancsára Mátyás kiséretében Olmützbe mentek. A mint ezt a pápai követ megtudta, sürgetve kérte Mátyás királyt, győzelmesen vessen már véget ennek a veszedelmes és kemény háborúnak, tekintse a pápa s a kereszténység érdekét és kímélje a roppant költségeket. A király erre megkérdezte a pápai követtől, miként lenne ez lehetséges, hisz a csehek kiváló katonák, seregeik nagyok, városaik igen erősek. „Saját szemeddel láthattad, - mondá a király, - mily nagy nehezen tudtam Olmütz és Brünn városát megvívni.” A követ erre így felelt a királynak, „Hisz kezedben vannak György király fiai, még a vitéz Viktorin, atyjának egyetlen reménysége is; vesd őt fogságra öcscsével együtt és ezzel vége a háborúnak. Atyjukat ugyanis úgy megtörné fiai fogsága, hogy a legrövidebb idő alatt megadná magát. Ezt a becstelenség legkisebb gyanúja nélkül megteheted, mert hisz utánad jöttek Olmützbe, a nélkül, hogy irásban adtad volna, hogy visszabocsájtod őket.” E szavakra Mátyás ezt a feleletet adta: „György fiai velem jöttek a városba, mert hittek beszédemnek; egész úton ugyanis nyájasan elbeszélgettem velük különféle dolgokról. Ezért nem is vetem soha rabságra, sőt becsületesen hazaeresztem őket, mert nálam az egyre megy, akár arczkifejezéssel, akár bánásmóddal, akár valami jellel vagy bármi más módon mutatok valaki irányában barátságot és jóakaratot. A ki csak írásra, becsületszóra bocsájtja el ellenségét bántatlanúl, az nem a becsületét, hanem csupán a becsület látszatát félti, hogy, ha irásban adott becsületszavát megszegné s valami rosszat tenne ellenségével, mindjárt hűtlen árulásról vádolják; hanem a ki őszinte szívvel tiszteli becsületszavát, akár irásban, akár szóban, akár más valami jellel adta is, az mindig meg is tartja azt. Ne is próbálj többé országomban ilyesmire buzdítani: az ilyfajta eljárástól mindig irtóztam!”

III. FEJEZET.[7]
Egy tréfás mondás.

Mátyás Beatrixet, Ferrante király leányát vette feleségűl, ezt a csinos, művelt, olvasott és tanult, ékesenszóló, jóságos és a társalgásban komolysága mellett is elmés hajadont. *Akár beszélt, akár cselekedett,* valami különös kedvesség rejlett benne, úgy, hogy bámulatra késztette az embert, különösen azzal, hogy királynői méltóságával járó kötelességei mellett háziasszonyi teendőinek is megfelelt, úgy hogy az ó-kor bármely asszonyával egy sorba volt állítható. Tisztes erkölcseihez, szűzi szemérmességéhez és méltóságos voltához járult még az írók idézésében való készsége is. Mikor egyszer egy úrasszony állhatatlanságáról járta a szó, azonnal idézte Vergilius következő szavait: *„Örökös változandóság és állhatatlanság: ez a nő.”*

Beatrix férjéhez jövet, Nápolyból, a királynék rendes szokása szerint, igen sok udvarhölgyet hozott magával, a kik részben fejedelmi, részben más előkelő családból származtak. Ezek, Beatrix meglepő szépségéhez képest, vagy, - mert valójában azok voltak, - csúnyáknak látszottak, különösen Magyarországon, mert a magyar faj igen szép. Magyarországon az a szokás járja, hogy az udvarhölgyek királynőjük kíséretében sohasem ülnek le, csak ha úrnőjük megengedi és maga is helyet foglal; ezek az udvarhölgyek azonban, mikor Beatrix ülőfélben volt, a királyné intését be sem várva, leültek. Erre egy figyelmes ember így szólt Mátyáshoz: „Nagy meggondolatlanság ezen udvarhölgyek részéről, hogy a hazai szokás ellenére, a királyné engedelme nélkül helyet foglalnak.” A király így felelt: „Nagyon tévedsz. Nagyon is okosan teszik ezt az udvarhölgyek. Mert jól tudván, hogy nem csinosak, sőt rútak, mindenképen azon vannak, hogy az ember ne lássa őket, tehát hogy fel ne tűnjenek, azért ereszkednek le annyira; hiszen ha állanának, minden szem feléjük fordulna, így pedig, ha ülnek, csak kevesen, s hozzá jó ismerősök látják csak őket. Ők tehát bújkálnak, és hasznos dolog is, hogy az alaktalan és csúnya dolgokat elrejtsék a nyilvánosság elől, - minek is zavarnák a sokaságot. Mert a szépség gyönyörködteti, a rútság ellenben boszantja az embert.

[7] A II. fejezetet, mint a „Magyar Könyvtár”-ba nem valót, elhagytuk.

IV. FEJEZET.
Egy találó mondás.

Követek jöttek a lengyel királytól[8] Visegrádra, mert ez a neve Budától egy schoenusnyira[9] fekvő, a Duna partján épült királyi székhelynek, mellette egy ugyanolyan nevezetű várossal; a régibb királyok építették ugyan, de Mátyás teljesen ujjáépítette és nagyszerű palotákat emelt benne. Mert hát mindenkinél jobban tudott gyönyörködni a szép épületekben, és az építéshez oly kiváló tehetsége volt, hogy az épületek díszítése és kényelmes berendezése dolgában a legkitűnőbb építőművészekkel is győzelmes versenyt állhatott volna. Eljöttek, mondom, a követek jól elkészülve, mert jól tudták, hogy Mátyás igen eszes ember és hamar kész a felelettel, és anyanyelvükön oly hosszú beszédet mondtak, hogy jó két óráig eltartott. Bár latinul tudtak, mégis anyanyelvükön beszéltek a jelen lévők nagy számára való tekintetből, mert nem akarták, hogy királyuk utasítását mindenki megértse, Ily nagy embertömegben pedig egyedül Mátyás király bírta a tót nyelvet. A tót és lengyel nyelv pedig lényegében kevésben, kiejtés dolgában azonban meglehetősen eltérnek egymástól. Beszédjük végeztével azután Mátyás király megkérdezte tőlük, mint óhajtják: latinul vagy lengyelül feleljen-e nekik? A követek ezt a király tetszésére bízták. Erre Mátyás király elejéről kezdve rendre mind elismételte, a mit csak mondottak, sőt a mit csak úgy darabosan és művészietlenül mondtak el, rendbe szedte; azután a czáfolásra tért át, úgy, hogy maguk a követek elbámultak rajta, mert hisz oly dolgokkal hozakodtak elő, a melyekről a király semmit nem is sejthetett. A többek közt, beszédjük elején felhozták a követek, hagy Mátyás roszszul tette, hogy a lengyel püspököket királyuk ellen lázította és pénzzel segítette, - mert nem jó példa egy király részéről, ha az urakat, a népet s alattvalókat egy király ellen lázítja. Mikor már mindent megczáfolt, ezt a szemrehányást Mátyás a végére tartogatta, a követek nem csekély bámulatára, a kik már azt hitték, hogy ezt vagy feledékenységből, vagy szándékosan agyonhallgatja, mert nem tudja megczáfolni. Hanem a király rövid hallgatás után mosolyogva így szólt a követekhez: „Vigyétek hírül királyotoknak ezt is, a miről talán már azt gyanítottátok, hogy feledékenységből fel sem említem. Tanítóimtól is úgy hallottam, s néhányszor olvastam is, hogy a tévedés tisztességes, ha nagy mesterek nyomán követi el az ember: mert senki sem hibáztatja a tanulót, ha mestere után indul; az ifjabbak engedelmességgel tartoznak az idősebbeknek és ezeket kell példaképül tartaniuk. Én, mint ifjabb, Lengyelország idősebb királyát követtem e dologban mint mesteremet, úgy, hogy mint tanítvány, tanítóm ellen fordítottam vissza a saját fegyvereit. A lengyel király ugyanis országom leghatalmasabb főpapjait nemcsak lázította, hanem nagy sereggel támogatta is ellenem."[10] Ezen szavakra a követek elszégyenlették magukat, mert igaz dolgokat hallottak.

Ebben a hosszú latin nyelvű beszédben Mátyás király egyetlen egyszer vétett a grammatika szabályai ellen; azt találta ugyanis mondani: „ordinem quam", - nőnemben, hanem azonnal kijavította: „quem, hímnemben akartam mondani." Mátyás király beszéde folyékony, gondolkodása fordulatos, nyelve csiszolt, emlékezete tartós és gyakorlat útján edzett. Mindezt azonban nem annyira tanulás, mint az ékesszóló és tanult emberekkel való gyakori érintkezés útján sajátította el, mert csak tizennégy éves volt, mikor királylyá választották.[11]

---

[8] VI. Kázmér királytól, a ki 1447-92. uralkodott.

[9] Egyptomi, perzsa és görög hosszmérték, értéke bizonytalan. Visegrád ma, vasúton 51 km.-nyire esik Budapesttől.

[10] A magyar főpapok és urak összeesküvése támogatására (1471) a lengyel király fiát, Kázmér herczeget 12 ezer emberrel küldte Mátyás ellen.

[11] Mátyás királyról kitűnő életrajzírója, Fraknói Vilmos kimutatta, hogy 1440. február 23-án született, s így 1458. januárjában történt megválasztásakor majdnem tizennyolcz esztendős volt.

V. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

Egyszer a király lakomáján a vendégek az ételekről beszéltek; egyik ezt dicsérte, a másik azt ócsárolta, s a tápláló szerek dolgában Avicenna és Hippokrates[12] tekintélyére hivatkoztak. Mátyás király megemlítette, hogy a magyaroknál közmondásként járja, hogy „nincs rosszabb a sajtnál." Mikor ezt többen tagadták, mert hisz az ugorka, a kajszibaraczk és több hal tudvalevőleg sokkal rosszabb a sajtnál, a király ezt felelte: „A közmondások mindig igazat mondanak; s nem alap nélkül tartják őket bebizonyított mondásoknak. Ezért van, hogy a bölcselőknél és szónokoknál bizonyító erővel bírnak. Hanem talán ti nem jól fogjátok fel ennek a közmondásnak az értelmét. Mert *„nincs rosszabb a sajtnál"* azt jelenti, hogy a mikor semmivel sem birunk, rosszabb ez a *nincs*, azaz mint mikor csak sajtunk van." Sokan csodálkoztak ezen a beszéden, mert kétségtelenül ellentétes fogalmak ezek: „birni" és „semmivel"; mert az első, azaz a „birni", birtokolást, a másik, azaz a „semmi" pedig a birtokolás teljes hiányát jelenti, - azonban előkerültek Ovidius következő sorai: „A tehetséget hajdanta többre becsülték az aranynál, most pedig nagy ostobaságnak tartják, ha valaki *semmivel sem bir*"[13] s ezen sorok példáján azután valamennyien megértették, hogy az a magyar közmondás ügyesen van mondva."

---

[12] Görög orvos, († 364. Kr. e.), a gyógyászatnak mint tudománynak megalapítója.

[13] Publius Ovidius Naso (43. Kr. e.-17. Kr. u.) a római irodalom aranykorának egyik kitünősége, epikus és elegikus.

VI. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

A magyarokra bőjt van szabva Venus napján,[14] - a napokat ugyanis régóta a bolygókról nevezik el, mert a nap első órájában az a bolygó az uralkodó, a melyről a napot elnevezik. Egyházi szokás szerint pedig *hatodik ünnepnapnak* (sexta feria) nevezik a pénteket, pedig az *ünnep után való hatodik napnak* kellene nevezni, mert vasárnaptól, az ünnepként megűlt naptól számítva a hatodik. Ezt a terhes böjtöt pedig azért szabták a magyarokra, mert valamikor régen eltértek a keresztény vallástól. Ezen a napon oly szigorú böjtöt tartanak, mint nagybőjtben, mert nem csak húst, hanem sajtot, tejet és tojást sem esznek. Ámde Magyarország nagy bővében van a legkitünőbb halaknak: mert a Száván, Dráván és Dunán kivűl is vannak halban gazdag folyói: a nem nagyon széles, de mély vízű Tibiscus, a melyet Tiszának hívnak, a mely annyira tele van hallal, hogy a lakósok között közbeszéd tárgya, hogy ennek a folyónak két harmada víz, egy harmada pedig csupa hal. Ezt a köznép mondja ugyan, de az is bizonyos, és többször saját szememmel láttam, hogy ebben a vízben sohasem vetnek hálót hiában: mindig fognak néhány halat, még pedig jó nagyokat. Ezen felűl van az országban sok más tó, halastó és folyóvíz, melyek bővében vannak a kitünő, másutt ismeretlen halaknak is; gyakori ugyanis egy bizonyos fehér húsú, nem nagyon nagy hal, - mert három-négy fontnál ritkán nyom többet, - a feje nagy, pikkelye nincsen, farka az angolnáéhoz hasonlít, az íze nagyon kellemes. A magyarok ezt *menyhalnak* hivják, mi pedig *magyar angolnának* fogjuk nevezni, mert Magyarországon nincs a mienkhez hasonló angolna, viszont pedig ez a magyar angolna Itáliában sehol sem található, csakis a Larius tóban, ott sem állandóan. Azt beszélik ugyanis, hogy a milanói herczeg, ez a derék ember, Magyarországból vitetett s a Lacus tóba[15] bocsájtotta őket.

Ezt csak azért beszéltem el, hogy valaki azt ne gondolja, hogy Magyarországon annak a napnak örökös keresztűlbőjtölése valami szörnyű nehéz dolog.

Többek közt van az országban egy kitűnő és nagytermetű hal, a melyet az ókorban eleinte *turnus*-nak, később *lupus*-nak, azaz *farkashalnak* (csuka) neveztek, Varro[16] véleménye szerint erejéről, véleményem szerint azonban azért, mert fogazata és falánksága a farkaséhoz hasonló. Egyébként ezt a halat, neve megtoldásával *lucius*-nak is nevezik, a lycos (λυκοσ) ugyanis görögűl lupus-t (farkast) jelent, és az *y* gyakran *u*-vá változik, például Sullát Syllának is írjuk, - és, hogy a *lucus*-t „erdő”-re ne értsük, egy betű közbeszúrásával *lucius*-t mondunk helyette. - Ez a hal Magyarországon kemény és fehér húsú és oly nagy, hogy legtöbbször megüti egy ember hosszúságának a mértékét. És jóllehet már egészséges húsáért is legtöbbre becsülik a halak között, mégis a mája a legkitünőbb része, a csuka-májat ugyanis, melynek görögül „ηπαρ” a neve s a mely itt igen nagy szokott lenni, a királyi ételek közé szokás számítani.

A királyi asztalnál űlve észrevettük, hogy Mátyás király sohasem nyúl az eléje tett csuka-májhoz. Már pedig az a szokás, hogy közös étkezésnél a legkitünőbb ételeket a magasabb rangúak számára tartják fenn. Minthogy tehát senki sem mert hozzá nyúlni, egy okos és kissé merész férfiú megkérdezte a királytól, miért nem eszik abból a szép és kitünően elkészített csuka-májból, hisz a csuka-májat mindenütt királyi eledelnek tartják. A király így felelt: „Ne higyjétek, hogy izlésem oly kevéssé finomult, hogy a jót a rossztól meg ne tudnám kü-

---

[14] Azaz: pénteken.

[15] A mai Lago di Como, Italia éjszaki részén, az Alpok tövében.

[16] Marcus Terentius Varro híres római nyelvész és régiségbúvár a Kr. előtti I. században.

lönböztetni, hanem egy gyermekkoromban tett erős fogadásom következtében nem nyúltam soha előttetek a csuka-májhoz. Egyszer szemtanúja voltam, hogy két ember vendéglőbe ment, a korcsmáros egy nagy csukát tett eléjük, a csuka nagyságához képest elég nagy és szép májjal. Egyikük, minden tekintet nélkül, az egészet maga elé vette, hogy megegye, a másik azonban haragosan követelte a maga részét, mert a mit a korcsmáros felad, közös szokott lenni. Szitkozódni kezdtek, majd a szitkok után fegyveröket vették elő, s a vége az lett, hogy kölcsönösen megsebezték egymást s az egyik azonnal, s kis idő mulva a másik is kilehelte lelkét. Ezért, mikor láttam, hogy ennek a halnak a mája két embernek halálát okozta, még gyermekkoromban annyira megutáltam a csuka máját, hogy később is borzadtam tőle, mert mindig eszembe jutott az a szerencsétlenség, a melynek ez volt az okozója. Pedig tudom, hogy kitünő íze van, mert ezen gyalázatos esemény előtt gyakran ettem belőle". Mi csodálkoztunk a király beszédén, hogy gyermekkorában annyira meg tudta ragadni valami, hogy még idős korában is ráemlékezik. Mert hogy a gyermekek feltételei hiábavalók s változandók szoktak lenni, mindenki tudja, a ki ismeri a gyermekeket és olvasta Horatiust,[17] a ki a gyermeket így jellemzi: „Hirtelen megharagszik, de hamarosan meg is békül, és óráról-órára változik."

[17] Augustus császár korának s egyúttal az egész római irodalomnak legnagyobb lantos-költője (65-8. Kr. e.)

VII. FEJEZET.
Egy elmés cselekedet.

Egy vitéz katona, kit Mátyás király hadakozásaiban gyakran felhasznált, a mikor meghallotta, hogy háború ütött ki Mátyás király és Frigyes római császár között, mely utóbbinak valamikor régebben eskűvel igérte, hogy háború esetére, bárhol lesz is, visszatér hozzája, - arra kérte a királyt, egyezzék bele, hogy a császárhoz visszamehessen, - ő vissza akar menni. Mikor először járt a királynál kérelmével, ez egy kissé keményen bánt vele, s így szólt hozzá: „Nem tisztességes dolog, hogy ha valamely katona háború idején odahagyja azt, a ki őt béke idején eltartotta. Mert ugyan kicsoda költekezik béke idején oly katonákra, a kiknek háborús időkben semmi hasznát sem fogja venni?” A katona erre azt felelte, hogy esküvel erősitett igérete készteti a távozásra, ezt pedig a király engedelmével, semmi körülmények között sem akarja megszegni. Ezen szavak meggyőzték a királyt, a katonát sok szép ajándékkal halmozta el és úgy küldte vissza a császárhoz; és mindenki előtt dicsérte a katona cselekedetét mert az esküt a magánérdeknél, sőt a király barátságánál is többre kell becsülni.

VIII. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

Egyszer Mátyás király meglátott egy sötét ruhába öltözött, hosszúra eresztett szakállú gyászoló embert, a kiről többszöri tapasztalás útján jól tudta, mennyire kapzsi és fösvény. Ez az ember testvérei halálát gyászolta, a kiknek javai, örökség jogán, már az ő kezén voltak, különben is már azok életében sok időn keresztül perelte őket a király előtt. A király magához hívatta és úgy tetette magát, mintha nem tudná gyászának okát, és megkérdezte tőle, hogy ugyan miért oly szomorú és elkeseredett? Az könnyezve felelte, hogy testvérei halála miatt. „Mondd csak, vajjon későn vagy korán ért-e téged ez a szerencsétlenség?” kérdezte a király, mert testvéreit hosszantartó betegség kínozta. „Későn” felelte rá amaz. „Persze” - mondta a király, - „tudtam, mert hát úgy szeretted volna, ha amazok már réges régen elpusztultak volna, hanem így elkeserít és mély gyászba borít az, hogy ily sokáig kellett várnod testvéreid birtokainak élvezetére”. Emberünk elpirult és elfojtotta krokodilus-könnyeit.

IX. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

A király rendes környezetében egyszer a korszakok különbözőségéről kezdtek beszélni, és a mint a mindennapos és puszta időtöltésre szánt beszélgetéseknél már történni szokott, a társalgás vége messze eltér az elejétől; mert a beszélgetés iránya fordúl s a tréfásból a komolyba, majd a komolyból gyakran a tréfásba csap át, úgy, hogy az első és utolsó mondatok már annyira vannak egymástól, mint a fehér a feketétől. A társalgás így végre is oda lyukadt ki, hogy a régi időkben a hadvezérek dicsőségüknek tartották, ha maguk személyesen is harcoltak. Ennek bizonyítására Titus Liviusnak Brutus consulról és Tarquinius fiáról, Arunsról szóló következő szavait idézték:[18] „Minthogy ezek voltak az ellenséges felek vezérei, Aruns megsarkantyúzza paripáját és hevesen egyenest magának a consulnak vezényli; Brutus észreveszi, hogy rája törnek. Az akkori időkben tisztességnek tartották, hogy ha maguk a vezérek vívtak meg egymással. Örömmel áll tehát a küzdelem elébe, és oly tüzesen mérik össze fegyvereiket, hogy, mivel mindegyik csak azon volt, hogy a másikat megsebezze, a saját védelmével pedig egyik sem törődött, a kölcsönös összecsapásra a pajzson keresztül halálra sebezve, a két lándzsára szúrva, mindketten haldokolva buktak le lovukról.” Lívius e szavaira a király felsóhajtott s így szólt: „Vajha most is az lenne a szokás, hogy a vezérek bajvívása tüntetné ki a fejedelmek nagyságát és bátorságát és mutatná meg némelyek gyávaságát, a kik nem harczolnak, hanem kényelemben üldögélnek s mégis a harczi erényeket magasztaljak; akkor azután elválnék, hogy a nagy tudományszomj vagy pedig a gyávaság miatt zárkóznak-e czellájukba sokan azok közül, kiket az avatatlan tömeg oly nagyra tart”.

[18] *Aruns* - római hagyomány szerint - a gőgje miatt elűzött utolsó római királynak Tarquinius Superbusnak volt a fia, - *Lucius Junius Brutus* pedig az első consul, a ki Tarquinius Superbust megbuktatta.

X. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

A királyt körülvevő férfiak egy alkalommal a különböző országokról vitatkoztak, hogy hadi képzettség és erő dolgában ez idő szerint melyik hatalmasabb közöttük. Különböző nemzetségű férfiak voltak ott, mert ez már úgy szokott lenni, ha a fejedelem híre messze terjed. Majd az egész világról jöttek Mátyás királyhoz, nagyon sokan, mert sokféle háborúja, számtalan győzelme, nagyszerű cselekedetei Európa valamennyi más uralkodója fölé emelték és mert igen nyájas, jószívű, rendkívül tanult, kellemes és folyékony beszédű, sok nyelvet biró ember volt. E mellett a csillagászatban is jártas volt, a platonikus Apuleius[19] műveit annyira ismerte, hogy egész tanítását teljesen értette, - ezért theologusok, philosophusok, orvosok, költők, szónokok és csillagászok és minden tudomány művelői gyakran megfordúltak nála. Némelyek egyenes meghívásra, mások a saját jószántukból keresték fel királyi udvarát.

Az országok elsőbbségét vitató társalgás folyamán mindenki a saját hazáját dicsérte: a spanyolok Spanyolországot, a németek Németországot, a csehek Csehországot, és - hogy röviden végezzek - az olaszok Olaszországot tették az első helyre. Ezen állítások megerősítésére a tudósok a történetirók bizonyítékaival hozakodtak elő, a tudatlanok ellenben azt vitatták, hogy a régi történelmi igazságok nem felelnek meg a mi korunk viszonyainak, és felhozták, hogy a mi korunk tudomány és hadi gépek dolgában fölötte áll az ókornak, mert hisz csodálatos hadi fogásokat és gépezeteket talált fel és viszont több elavult fegyvert és gépezetet használaton kivűl helyezett. Erre Mátyás vidám arczczal így szólott: „Ha a mi korunk az ókor katonaságának csak századrészével is rendelkezhetnék és oly nagy lenne a hadi képzettsége, hogy az ókoréhoz lehetne mérni, akkor a török hatalma bizonyára nem áradt volna szét olyannyira. Csakhogy én nem azt nevezem ókornak, a mi az utolsó öt- vagy hatszáz éven belűl esik, hanem a rómaiak koráig térek vissza. Akkor virágzottak igazán a hadi tudományok, a gépezetek és hajító szerszámok, mint ezt Frontinus,[20] Vegetius[21] és mások műveiből napnál világosabban láthatjuk. Mit szóljak azon korok hadvezéreiről és parancsnokairól? Senki sem lehet olyan eszeveszett bolond, bármily kitünő katonának tartják is különben, hogy magát egy Hannibal,[22] Nagy Sándor király,[23] vagy Marcellus,[24] Scipio[25] és Julius Caesar fölé állítani, vagy csak bármily tekintetben is hozzájuk hasonlítani merészelhetné? Ha azonban az utolsó öt vagy hat századot foglaljuk az ókor fogalma alá, akkor egy véleményt vallok veletek: mert ezen évekből csak egy pár, sőt talán egyetlen egy ember sem hasonlítható a mi korunk hadvezéreihez. Mert a mióta mi felélesztettük azokat a régi jó és tapasztalt időket, sokkal jobban és kitünőbben értünk a hadászathoz, mint az a műveletlen kor, a mely a hatszázadik éven innen esik”.

---

[19] Afrikai származású, Kr. u. II. században élt rhetor, platonikus bölcselő, regényiró és csillagász, a hanyatló római irodalom egyik kiválóbb képviselője.

[20] Sextus Julius Frontinus († 109. körül Kr. u.) Nerva és Trajanus császárok alatt a római vízvezetékek főfelügyelője, Mátyás király itt „Stratagemata” (hadászati dolgok) czimű művére czéloz.

[21] Flavius Renatus, Vegetius a Kr. u. IV. században irt hadászati munkákat.

[22] A második pún háború (218-202. Kr. e.) folyamán a karthágóiak lángeszű vezére Róma ellen († 183.).

[23] Makedonia ifjú királya, kinek három világrészben: Európában, Afrikában s főkép Ázsiában tett hódításai szerezték meg a „Nagy” nevet.

[24] Marcus Claudius Marcellus, római hadvezér a második pún háború folyamán, ki Syrakusaet Archimedes védekezése ellenére is bevette. (212. Kr. e.)

[25] Publius Cornelius Scipio Africanus, római hadvezér, a ki Hannibalt Zámánál (202. Kr. e.) elhatározólag megverte.

XI. FEJEZET.
Egy tréfás mondás.

Mátyás udvarát sok tisztelője és udvari embere látogatta; ezek közül a tapasztaltabbak egy alkalommal fennhangon kezdtek beszélni némely papok hibáiról, - mert épen akkor néhány gazdag egyházi férfiú érkezett a királyhoz. Magyarországon ugyanis tizenkét püspökség van, melyek annyira gazdagok, hogy katonaságuk nagy száma, jövedelmeik nagysága s terményeik bősége folytán a legtöbb püspökséget valóságos fejedelemséghez lehet hasonlítani. Tényleg úgy is viselkednek, mint ha fejedelmek lennének; a királyi tanácsban az első helyen űlnek, nagy és pompás udvart tartanak, és nagy fejedelmek szokása szerint csak akkor esznek vagy isznak meg valamit, ha valaki előre megkóstolja. Sok apátság is van az országban, legkiválóbb a Pannoniában született Szent Márton apátsága, továbbá több prépostság, valóságos urodalmak.

Még folyt a beszéd a rossz papokról, mikor Mátyás király közéjük lépett, s mikor megtudta, mi a beszélgetés tárgya, mint elmés és tréfás ember mosolyogva így szólott: „Nem tudom, vajjon igazán rossz embereknek kell-e tartanunk azokat, a kik kerülik a pokol kínjait, mert a pokolban minden csak csupa baj és bűn. A pokolra juttató bűnök kerülését okos dolognak kell tartanunk, de vajjon ezek közül a papok melyeket kerűlik? Lássuk csak a legfőbbeket, s azonnal megvilágosodik a dolog. A kevélységet nem kerülik, sőt ha meghalt volna is, feltámasztanák ruházkodásukkal és járásukkal. A haragot nem kerülik, hisz csak egy kis szigorúságnak tartják, ha cselédségükkel vad indulatossággal bánnak, kegyetlenkednek velük s végre halálra veretve megölik őket. Szinte restellem felemlíteni néhány püspök véres kegyetlenkedését és szörnyű vadságát, a melyről, úgy hiszem, a napokban mindnyájan hallottatok vagy láttátok is; pedig Pál apostol, mikor a püspököket tanítja, a többek közt azt is előirja, hogy a püspök ne legyen verekedő. A fösvénységről soha sem tudnak leszokni, mert hisz tisztességes és tisztességtelen útakon, az isteni szolgálatot elhanyagolva, a saját híveiket zsarolva, továbbá uzsorával, és - hogy egyházi kifejezést használjak - simoniával[26] becstelenítik meg az imádság házát és a felszentelt templomokat. Ugy tapasztaljuk, valami előkelő dolognak tartják a torkosságot és a nőknek való túlságos hódolatot, a mit az ifjabb nemzedék fényűzésnek nevez, mert hisz a fényűzés fogalma minden túlhajtott dologra ráhúzható. Az ügyes szakácsok, a válogatott étkek, bizonyos személyek s más becsületes néven meg sem nevezhető dolgok sokasága mindezt fényesen mutatja. A gyűlölködést, mások rágalmazását csupán ügyes diplomacziának, világi bölcseségnek tartják, s így másokat eltiporva magukat akarják előtérbe tolni. Különben csak azt kivánom, hogy ezt a vétküket egymás ellen fordítsák, a következő költői mondás szerint: „a szicziliaiak semmit sem ismertek, a mi jobban gyötörte volna a zsarnokokat, mint az irígység”. A tunyaság pedig, a mit a görögök ακηδια-nak hívnak, úgy elfogta őket, hogy mindig lusták, álmosak, és az isteni szolgálattal mit sem törődve, rendesen délig elnyújtózkodnak az ágyban. Csak az okosságuk és életrevalóságuk jelének tartják, ha tettetik s külsőleg derék embereknek mutatják magukat, ha szívük mást érez, mint a mit szóval mondanak és ha valakit álnok hízelgéssel behálóznak. Hanem, hogy az igazat megvalljuk, van egy dolog, a mitől nagyon fáznak, szörnyen rettegnek, a mit éjjel-nappal minden módon s nagy igyekezettel kerülnek, még a színétől is félnek és borzadnak, és soha semmi kéréssel, fenyegetéssel, okoskodással vagy példaadással rá nem lehetne venni őket, hogy ezt megkedveljék. Azon dolgokról beszélek, a melyeket a pokol kínjai közé számítanak”. Mindnyájan kíváncsian kérdeztük, hogy mi lehet ez az egyetlen dolog? Mátyás így felett: „A szegénység

[26] Egyházi méltóságok áruba bocsátása.

az, a mitől a papok annyira irtóznak. Már pedig, hogy ezen bajnak a pokol állandó fészke, Vergilius költő bizonyítja, Aeneisének VI. könyvében, ahol a pokol vagyis alvilág tornáczának szörnyűségeit felsorolja és hozzáfűzi: itt van a rosszra csábító éhség és az utálatos szegénység". Így tette csúffá Mátyás király csipős beszédével a haszontalan papokat.

XII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

Régente Nagy Károly, Pipin fia volt a frankok királya, a ki egyéb nevezetes tettein kivül Adorján pápát is megszabadította a longobardok erőszakoskodásaitól, királyukat pedig, Dezsőt, feleségestűl-gyermekestűl fogságra vetette. Ennek a Károlynak unokaöcscse volt az a Lóránt[27] a kiről oly sok hosszú regét énekelnek, hogy a köznép szájáról Európaszerte nem is lehet mást hallani, úgy, hogy ha valami rendkívűli erejű emberről jön elő a szó, azt mondják róla, hogy Lóránt támadt föl benne, s a Lóránt név egész Italiában már nem is valami férfinév többé, hanem a vitézség fogalmát jelenti. Gyakran használják: ha valami veszedelmes és vakmerő emberrel gúnyolódnak, azt kérdezik: talán bizony egy második Lóránt? Regélik továbbá, hogy Lóránt óriás volt és párbajt vívott egy Ferraus nevű szaraczén óriással. Mesélik továbbá, hogy volt egy kardja, - Durindana volt a neve, - a mely a vasat és követ is keresztűlvágta, - hogy mindkét óriás sérthetetlen volt, testük egy csekély részecskéjét kivéve, a melyet sokszoros pánczéllal védtek. Ezeket a haszontalanságokat mindenütt éneklik, és úgy regélik, hogy a győztes Lóránt végre is szomjan halt.

Mátyás király, gyermekkorában, ha ilyes regés énekeket hallott, vagy valamely hősről beszéltek előtte, annyira érdekelte a dolog, hogy egész nap rá sem gondolt az evésre-ivásra, elfojtotta éhségét s valahányszor azok hatalmas csapásairól és szörnyű tusáiról volt szó, bizonyos bámulattal, másra ügyet sem vetve, a győztes dicsőségén fel-fellelkesűlve kézzel-lábbal iparkodott a küzdő felek mozdulatait utánozni, s szinte úgy képzelte, hogy maga is jelen van s a viaskodók előtte állanak. Okos szülei pedig, mikor kis gyermekük ezen hajlamait észrevették, nagy reményeket kezdtek fűzni hozzája; és tudás, műveltség és művészi képzettség dolgában királyhoz méltó gondos és figyelmes neveléssel készítették elő arra, hogy majdan a királyi méltóságot elnyerje. Bár legkisebb volt a családban, szülei, vitézségének említett fellobbanásai folytán, nagy és biztos reményekkel eltelve, mindent a gyermek Mátyás tanácsa szerint intéztek; és a spanyol származású törvénytudós, a pápa követe, János, a szent angyalról czímzett bíboros, egy igen tapasztalt és bölcs férfiú, nyíltan megmondotta, hogy a kis Mátyásban már rég királyi tulajdonságokat vett észre. Véleményében nem is csalódott: mert Mátyást tizennégy éves korában, mikor cseh fogságban űlt, a magyarok egyhangúlag királyukká választották, pedig sok magyar főúr felette állott mind családja régisége, mind pedig kor tekintetében. - A ki különben ezen választás lefolyását ismerni óhajtja, olvassa el „A köznép előtt ismeretlen dolgokról" czímű művemet, a melyben ezekről a dolgokról bőven beszélek a végzet intézkedéseiről szóló fejezetben.

---

[27] Lóránt az idegen Roland magyaros formája. Irodalmunkban legtanulságosabban értekezik róla *Radó Antal,* az Ariosto *„Őrjöngő Lóránt"*-jának fordításához írt terjedelmes bevezetésében. (Budapest, Kisfaludy-társaság kiadványa, 1893.)

XIII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

Miklós modrusi püspök mint Pius pápa magyarországi követe, Mátyás királyhoz érkezett. A mint elvégezte a rábízott ügyeket, egész télre Budán telepedett meg, a király jószivűségében és vendégszeretetében bizakodva. Csakhogy a püspök úr nem az az ember volt, a milyennek külsőleg mutatkozott: tisztes arczú, nyájas beszédű, megnyerő fellépésű ember volt, csakhogy a báránybőrben farkas rejlett: színleléssel, ravasz politikával, hamis hízelkedéssel, kígyóöleléssel és Judás-csókkal az ország majd valamennyi előkelő emberét megcsalta, csakis a királyt nem. Mátyás ugyanis, mint nyájas beszédű, ravasz és éles eszű ember, a ki sokat forgolódott ilyes fajta emberek között, hasonló eljárással felelt a püspöknek, úgy hogy a király ép oly hízelegve beszélt a püspökhöz, mint a püspök a királyhoz. A király leleményességét és gyakorlottságát a csillagászat ismerete s a physiognomiában való jártassága is fokozta, a melyet tudós férfiaktól sajátított el, még pedig igen alaposan. A király képzettségének tökéletesítését az is elősegítette, hogy atyja János, kit az olaszok Oláh-nak neveznek, mikor észrevette fia éleseszűségét, minthogy maga nem tudott latinul, ha valami fontos ügyet kellett elintéznie, a pápai követekkel kellett tanácskoznia, mindig csak fiát használta tolmácsúl, úgy, hogy Mátyás még egész fiatal korában belejött a nehéz dolgok elintézésébe. Egyebekben a physiognomiában való jártassága folytán nem csak ennek a püspöknek, hanem sok más embernek is ügyesen meg tudta itélni a jellemét. Így az első találkozáskor rögtön felismerte, hogy mi lakik Miklósban, de nem árulta el magát, mert a ravasz politikában, a tettetésben és színlelésben a fejedelmek majd valamennyien jártasak.

Miklós püspök a király udvarában olyasmit kezdett, a mi legkevésbbé sem illett egy püspökhöz és pápai követhez, hanem legfeljebb valami haszontalan ingyenélőhöz. Majd erre, majd arra a magyar főúrra vádaskodott és így akarta a király kegyeibe hízelegni magát. A király ráhagyta és úgy, tett, mintha mindent elhinne neki. Sőt hogy az árulkodó még nyíltabban merjen beszélni, úgy mutatta, hogy némely főúron nagyon csodálkozik, hiszen ő csak javakkal halmozta el, s így szólt „Alig birom elhinni, hogy ez és ez ellenségem, hisz semmi nyilvános oka nincs rá, hogy rosszakarattal legyen ellenem”. Ezt csak azért tette, hogy Miklóst még jobban feltüzelje. Mikor azután ez a belső bizalmasság alapján azt hitte, hogy a királyt mindenestűl a markában tartja, még vakmerőbbé lett és még azok ellen is vádaskodni kezdett, a kik jót tettek vele s méltóságokat és javakat eszközöltek ki részére, úgy hogy egyetlen magasabb vagy alsóbb rangú egyházi vagy világi előkelő ember sem menekült ennek a gyalázatos viperának a marásától, valamennyit legyalázta s gyűlöletessé akarta tenni a király szemében. Mátyás a mint látta ennek az embernek gazságát és egyúttal hálátlanságát, az egész emberiségre hasznos példaadást eszelt ki, hogy az alattomos áskálódásoknak és rágalmazásoknak tőle telhetőleg végét vesse. Így szólt tehát Miklóshoz: „Nem tartom valószínűnek, a mit te a magyar urakról pletykáztál előttem; mert ha becsületes jó lélekkel meggondolom a dolgot, nem tartom bebizonyítható dolgoknak azokat, a mikről bizonyítékokkal s ékesszólásod erejével meg akartál győzni”. E szavakra a püspök még nagyobb tűzbe jött s azt állította, hogy kész mindent az urak szemébe is mondani. Erre a király kérte a követ-püspököt, hogy hagyjon fel ilyfajta mesterkedéseivel, legalább a magyarokkal szemben, a kikhez a pápa nevében jött. A püspök még erre is megmaradt gazságában, mert szörnyen bízott a király barátságában és jóindulatában és azt hitte, hogy a királyt mindenre ráveheti, a mire csak akarja. Tervét tehát nem is szakította félbe, s azt mondogatta, hogy mindez ugyan nem tartozik őreá, de a király iránt érzett jóakaratból mindent le akar leplezni, - hogy ő nagyobbra tartja a király érdekeit, mint másoknak vele tett jótéteményeit, ő csak ezért beszélt el mindent. A király még egy darabig várt, hogy Miklós megbánja s abba hagyja irígykedését, - s úgy gondolkozott, hogy

egy igazán derék uralkodóhoz nem illő dolog, hogy hiszékeny füllel hallgasson a rágalmazókra, - másrészt nem szivesen szégyenített volna meg egy püspököt, egy tudományos pápai követet.

E közben az urak tanácsot űltek Budán, a király jelenlegi székhelyén, - az urak gyűlésébe Miklós is ellátogatott, mit sem sejtve, sőt azon meggyőződésben, hogy rágalmait a király mélyen a szivébe véste. A király félrehívta Miklóst, s kérdezte tőle, hogy vajjon még mindig megvan-e az a szándéka, hogy az uraknak szemükbe mondja a király ellen való áskálódásukat. Miklós azt felelte, hogy igen, - mert úgy vélte, hogy ennek sohasem kell megtörténnie. A király erre kézen fogta a püspököt és az urak gyűlésébe vezette, s miközben azok nagy tiszteletben fölemelkedtek Miklós előtt, a király így szólott hozzája: „Nos, itt az ideje, hogy megcselekedd, a mit óhajtottál: mondd el most nyíltan, a mit nekem sugdostál. Leplezd le alattomos árulásukat, a mit megtudtál róluk!” A püspök, a mint látta azok tisztes arczát, a kik vele jót tettek, méltóságokhoz és javakhoz juttatták, s a kikről soha semmi rosszat sem hallott: megzavarodott, egész testében remegni kezdett és ölbe tett kezekkel, lehorgasztott fővel hallgatott. Erre a király így szólott hozzája: „Ha a pápa iránt való tiszteletemet nem nézném, bizony megmutatnám, hogy a követhez éppen nem illik, hogy egyenetlenkedést támaszszon és az ártatlan urakat halálos veszedelembe sodorja. Takarodj hát országomból; s ha ezt két nap alatt meg nem teszed, olyan példát adok veled, hogy az egész világ megtudja, hogy Mátyás király sohasem volt barátja az ilyes gazságoknak és gyalázatosságoknak”. - A püspök abban a pillanatban eltávozott.

XIV. FEJEZET.
Egy derék cselekedet.

Egyszer egy német származású, Holubár nevű csodálatos erejű és nagyságú vitéz lovag érkezett Budára, a kit az előre szegzett lándzsával vívott lovas viadalban győzhetetlennek tartottak, mert azok közül, kik vele megvívtak, a legtöbbet a földre vetette előre szegzett lándzsájával. Hogy az előre tartott lándzsával vivott, most divatban levő harczijátékot az ókorban is ismerték volna, az ókor iróinál semmit sem olvasunk róla. Hogy azonban az életre-halálra menő viadalban hegyezett lándzsákkal harczoltak a régiek, mind Livius, mind Ovidius tanusítja a következő versével: „Pelias lándzsával ejtette a sebet Achilleuson, a melyet régi ellenségének nyújtott segítsége okozott", - Livius pedig azt beszéli, hogy Aruns és Brutus lándzsával keresztűlszúrva ölték meg egymást. Különben Claudianus[28] valahol érinti a mi harczolási módunkat, hogy életre-halálra vívott tusában vagy harczijátékban hasonló fegyverzettel, előre szegzett lándzsákkal küzdöttek.

De hogy dolgunkra térjünk, Magyarországon is, Olaszországon is más-más módon vívnak a lándzsával. A magyarok ugyanis mindig hegyes lándzsával, az olaszok pedig gyakran tompával küzdenek, hanem az olaszok megsarkantyuzott és vágtató lovakon, a magyarok pedig szökdécselő s nem nagyon gyorsan szaladó lóról harczolnak. A lándzsát hónuk alatt tartják és vas-kapocscsal tartják meg, hogy hátrafelé ne csúszszon, s a hol ez megakad, akasztónak hivjuk, - erről nem emlékszem, hogy olvastam volna az ókori iróknál.

Mihelyest Mátyás Holubár hírét hallotta, azonnal ilyen viadalra hívta ki. Holubár vonakodott, mert nem akarta a királyt megsebezni, már pedig a mint a hegyes és kemény lándzsákkal kezükben a küzdők és paripák teljes erővel összecsapnak, szinte lehetetlen elkerűlni, hogy a bajnok, nagy vesztére a földre ne zuhanjon, vagy keresztűl ne szúrják és úgy össze ne törjék, hogy sérüléseit alaposan meg ne érezné. De bármint vonakodott, a király kényszerítette, hogy tisztességesen vívjon meg vele. Holubár ezt másodízben nem merte megtagadni a királytól, hanem feltette magában, hogy a király legcsekélyebb csapásának enged s inkább maga esik a földre, mintsem hogy a király veszedelmére fitogtassa erejét és ügyességét. A mint a király ezt megtudta, királyi szavára s mindenre, a mi szent, megesküdött, hogy mihelyt észrevenné, hogy Holubár ezt megteszi, azonnal megöletné; és esküvel kötelezte, hogy úgy vívjon meg vele, mint valamely halálos ellenségével. Holubár, a mint a király szándékáról értesült, megesküdött és félt, hogy ha másképen cselekszik, halálos büntetés vár rá, - és önmagát buzdítgatva bátorította magát oly küzdelemre, a minőben mindenha győzelmet aratott. Erre mindent előkészítettek és sok ezer ember bámulta, s magam is végig néztem, mert Szent Zsigmond terén folyt le a viadal. A király összecsapott Holubárral, paripáik a szokott módon száguldoztak, - különben mindkettőjüknek igen erős lova volt. Szemközt szegezett lándzsájukkal úgy összevágtak, hogy Holubár, lova farán át, félholtan, tört karral zuhant hanyatt a földre, mert homlokán kapott sebet, - a király pedig, a ki mellén kapott ütést, az erős ütés következtében lova derekáról hamarosan leereszkedett a földre, lova kantárát kezében tartva. Holubárt társai fölemelték, azután a király viselte gondját, - majd mikor egészségét visszanyerte, lovakat, értékes ruhákat s nagy mennyiségű pénzt kapott a királytól ajándékba, s visszatért hazájába s szerte dicsérte a király bőkezűségét és vitézségét.

Hogy az igazat megvalljam, én magam is csodálkoztam a viadal ilyetén eredményén, hisz mindkettőt jól ismertem: Holubár roppant nagy testű s testének megfelelő erejű, - Mátyás

---

[28] Claudius Claudianus, az utolsó jelentékenyebb római epikus; Nagy-Theodosius császár s utódai kortársa († 404. Kr. u.).

király pedig középtermetű és közepes erejű ember volt. Hanem Mátyás királyt mindenki csodálta és magam is csalódtam benne, pedig régi jó ismerőse voltam. Mikor ugyanis lovagol a király, egy tenyérnyivel magasabbnak látszik, mint ha gyalog jár, - ha valaki gyalogosan is, lóháton is jól megfigyeli a nagyságát. Továbbá, valahányszor úton voltunk, még a legnagyobb seregben is, a király födött fővel és eltakart arczczal lovagolt, mert ez ennek a nemzetnek a szokása, akár azért, hogy a hideg keménységétől s a nap hevétől szabaduljanak, akár hogy még a nagy forróságban is ily ruhákban növekedve, s szükség esetén a sisak súlyától és melegségétől se idegenkedjenek, - fejüket tehát körűltekergetett kendőkkel úgy elkötik, hogy a szemük bogara is alig hogy kilátszik. A királylyal, mikor így el volt burkolva, egy alkalommal sokáig beszéltem, s még sem tudtam, hogy kivel van dolgom, mert a hangja ugyan a királyé volt, hanem szokottnál magasabb termetétől azt gyanítottam, hogy más valaki. Sokkal nyulánkabb volt, mint a király, és úgy beszéltem vele, mint egy közvitézzel. -

De hogy már mindent elmondjak, Mátyás király gyönyörűen megüli a lovat és oly kitünő lovas, hogy századunk kevés hozzá foghatót vagy hasonlíthatót látott. Hogy magamról is szóljak, én, a ki oly sok ezer- meg ezer emberrel találkoztam és oly sok országot bebarangoltam, nem emlékszem, hogy kettőnél több embert láttam volna, a ki ép oly remekűl lovagol. Az egyik Francesco Sforza,[29] Milanó herczege, a másik Roberto de Sanseverino,[30] a ki napjainkban fiaival együtt oly sok hőstettet vitt véghez. Mint a velenczei seregek fővezére csekély csapataival úgy visszaverte egész Itáliának Velencze ellen törő hadi erejét, hogy minden ellenségét kifárasztva s legyőzve megnagyobbította s nagy jövedelmekhez juttatta a velenczések birodalmát, - mert semmiféle fáradságtól, veszedelemtől és nélkülözéstől sem riadt vissza. Egész Itália megbámulta vitézségét, katonai képzettségét, lelki nagyságát és hadvezéri képességeit, és nemcsak fővezérré választotta, hanem bérét előre megfizetve, több esztendőre meg is erősítette ezen állásában. A békekedvelő Robertot, kinek Italia oly sokat köszönhet, az olasz herczegek társasága oly tisztelettel környezi, hogy a neve halhatatlanná lesz. És valóban joggal: gyorsan tervez és végez, a társalgásban nyájas, a közügyek intézésében megfontolt és körültekintő, teste fáradhatatlan. Már túl van a hetvenen és mégis oly fiatalosan és fürgén jár, hogy csak harmincz esztendősnek látszik. Ennek az ily nagy férfiúnak számos magához hasonló gyermeke van, - hogy a többiről hallgassak, most csak kettőről teszek említést, a kikkel gyakrabban beszéltem. Olyanok, hogy semmiféle, bármily veszedelmes háború sem bírja megtörni őket. Annak örűlnek legjobban, ha hallhatják az ágyúk dörgését, a fegyverek csattogását, a harczi zajt, - és látják, mint borúl minden harczi lángba. Casparot nagy vitézségeért, mérhetetlen vakmerőségeért, csodás gyorsaságaért, az ellenséges kerületekre való gyakori becsapásaiért és pusztításaiért, a veszedelmek közepette tanusított lélekjelenléteért és okosságáért melléknéven *„viharnak”* nevezik, mert bárhova megy, győzhetetlen karja úgy lever mindent, mint a vihar a fákat. A Velenczében és Mantuában minapában tartott lándzsás bajvívásban nem az ő ügyessége tűnt-e ki legjobban azáltal, hogy többeket földre terített, másokat hanyatt vágott, ismét másokat nyomorékká és bénává tett, úgy hogy mindenkinek egyhangú ajánlatára nyerte el fáradsága és vitézsége díjait. E mellett szép ember, nyájas beszédű, csapatvezetésre és személyes párbajra egyaránt alkalmas és így megfelel mellékneve nagyságának: mert a ki a viharnak ellene mer szegülni, vagy összeroskad, vagy legalább is súlyos sérűlést szenved.

Mit szóljak a kisebb fiúról, Roberto-Antonio-Mariáról? a ki jó erkölcsökben, teste edzésében, a katonai gyakorlatokban, vitéz és okos tettek végrehajtásában mindenben kitünő atyja példáján indul. Ez a két testvér, Casparo és Antonio versenyt iparkodik atyját a lovaglásban,

---

[29] Mint Milanó herczege, 1450-1466. uralkodott.

[30] Roberto de Sanseverino gróf 1487. augusztus 10-én esett el.

harczolásban s más erényes cselekedetben elérni. Hogy mily kitünő harczosok és vezérek, jól tudja Ficarolum,[31] ismeri Abbatia Lendenaria[32] és Rodigium,[33] látta Assula[34] és Ollius,[35] rettegte Mantua és Ferraria, egész Italia pedig, mint Itália villámait és védőit dicsérte és most is úgy dicséri. Oly nagy reményt keltenek maguk iránt az emberekben, hogy ezek már előre sejtik, hogy az évek előrehaladtával tetteik nagyobb dicsősége együtt fog járni.

[31] Ficaruolo, kisebb erősített város Ferrara közelében.

[32] Lendinara, kisebb erősített hely, a mai Tyrolban, az Etsch folyó mellett.

[33] Rodigo, grófi városka a mantuai herczegség területén.

[34] Asola helység, szintén a mantuai herczegségben.

[35] Oglio a Pónak meglehetős nagy, balparti mellékfolyója.

XV. FEJEZET.
Egy derék cselekedet.

Folyt még a háború Györgygyel, Csehország királyával, a kiről föntebb beszéltünk, - és mivel, Mátyás király és Pál pápa roppant költségére, tovább elhúzódott, mint bárki is gondolta volna, egyvalaki elment Mátyáshoz, - a nevét elhallgatom, a mint tettem könyvem nagyobb részében, mert még sokan közülük most is élnek, - és azt ajánlotta, hogy kardjával megöli György királyt, ha ötezer aranyat kap jutalmúl. Mátyás király a keze irásával és becsület-szavával kötelezte magát, hogy még többet is ád, ha végrehajtja, a mit igért. Amaz sokáig leste az alkalmat, hogy tervét végrehajthassa, hanem végre is kételkedni kezdett benne, hogy a gyilkosság ily módon sikerülni fog. Látta ugyanis, hogy György király megölésére csak úgy lenne módja, ha a saját életét komolyan koczkára tenné, mert azt hű barátok vették körül, a kik a vakmerő támadást nagyon könnyen meghiúsíthatták volna. Mihelyt ezt észrevette, megmaradt gyilkoló szándékánál, de más módon akarta végrehajtani, és azt mondta Mátyás királynak, hogy méreggel teszi azt, a mit igérete szerint karddal kellene véghez vinnie. A király tüstént megparancsolta neki, hogy semmi esetre se törjön méreggel György életére. „Mi itt karddal harczolunk," - mondá a király – „nem pedig méreggel. Különben hiában olvastam volna Fabricius történetét, a ki Pyrrhosnak, a rómaiak halálos ellenségének,[36] megírta, hogy óvakodjék, hogy szolgái meg ne mérgezzék, mert egyikük ő neki megigérte, hogy meg fogja méreggel ölni, - és hozzátette, hogy a rómaiak karddal, nem pedig méreggel szoktak harczolni. Már pedig mi másért olvasunk könyveket, ha nem azért, hogy a jó példákat látva a jót kövessük, a rosszat pedig kerűljük?" E szavak után figyelmeztette Györgyöt, hogy csak úgy nyúljon ételhez-italhoz, ha más, még pedig hű embere megízleli előtte, mert méreg által biztos halál fenyegeti.

[36] Pyrrhos, a balkán-félszigeti Epeiros tartomány királya, a dél-itáliai hatalmas görög gyarmatvárost, Tarentumot segítette Róma ellen (Kr. e. 282-272.). Mátyás király kétségtelenül Titus Livius történeti elbeszélésére utal.

XVI. FEJEZET.
Egy találó mondás.

Mátyás királynak szavajárása volt, hogy egyebek között három dolog nem tetszik neki: a melegített leves, a megengesztelődött barát és a szakállas asszony. Nyilvánvaló dolog ugyanis, hogy a melegített levesben mindig van valami kellemetlen, a megengesztelődött barátban mindig marad valami a régi ellenségből, a szakállas asszonyban pedig van valami a férfiasságból. Már pedig ez ellenkezik a természettel és azt a gyanút kelti, hogy az ilyen asszony a vétekre is férfias bátorsággal bir.

XVII. FEJEZET.
A király csodálatos tisztasága.

Magyarországon az a szokás, hogy négyszegletű asztalnál étkeznek, a mely szokás még a régi rómaiaktól származik, - továbbá, hogy mindent lében adnak fel, s a mártások az ételek minősége szerint különbözők. A libát, kacsát, kappant, fáczánt, foglyot és seregélyt, a mi itt mind nagy számmal található, továbbá a marha-, bárány-, gödölye-, sertés- és vaddisznóhúst mind más és más megfelelő lében, részben kirántják, részben becsinálják. Szokásuk továbbá, hogy nem úgy, mint nálunk, mindenki külön-külön, hanem hogy valamennyien egy tálból esznek, és a falatok kiszedésénél és a hús evésénél nem használnak villát, a mint az most már Italiának a Pó folyón alul eső részeiben mindennapos szokás. Mindenki egy szelet kenyeret tart a kezében és arra veszi a közös tálból, a mi kedvére való falat, azután darabokra szedve újjaival emeli a szájához. A magyaroknál rendesen nem osztják szét előre az ételt, ezért van azután, hogy a magyarok oly nagy számában alig találkozik valaki, a ki a rendkivűl gazdagon teritett asztal mellett kezét vagy ruháját a bepiszkolódástól meg tudná őrizni, mert a sáfrányos mártás le-lecsepeg és bepiszkítja az embert. A sáfrányt, szegfűszeget, fahéjat, borsot, gyömbért és más fűszert igen nagy mértékben használják. Mivel a magyarok erősebbek és hevesebb vérűek, mint az olaszok, nem látszik természetellenesnek, hogy fűszereket használnak, mert, a mint Avicenna mondja, a hevítő szerek a hevesebbeknek valók és az ember mindig a megfelelő táplálékból meríti erejét. Már pedig mindenki tudja, hogy a fűszerrel készített ételek rendesen jobban hevítenek. Szemmel látható dolog, hogy a mártástól és sáfrányos létől sáfrányossá lesznek különösen az ember körmei és újjai, a melyekkel az ételhez nyúl. Hanem azért Mátyás király, a ki szintén kézzel nyúlt mindenhez, soha sem piszkolta el magát, bármennyire a társalgásra veszett is a figyelme, mert nála étkezés közben mindig vita folyik, vagy valami komoly vagy tréfás dologról társalognak, vagy költeményt énekelnek. Mert itt sokan vannak az énekesek és lantosok, a kik hazai nyelven, lant kiséretében a hősökről énekelnek az asztalnál. Ez a rómaiak szokása volt, és a mi révünkön jutott el a magyarokhoz. Mindig valami kiváló hőstettről énekelnek, anyagot mindig találnak hozzá: mert Magyarországon minthogy különböző nemzetségű ellenségek közt fekszik, bármely perczben fellobbanhat a háború lángja. Szerelmes verset ritkán énekelnek a király asztalánál, hanem legtöbbnyire a török ellen való harczokról van szó, csinos előadásban. A magyarok, - nemesek, jobbágyok, - majdnem egészen egyformán beszélnek, minden különbség nélkűl: mindenütt egyforma a kiejtés, a szavak használata és a hangsúlyozás. Hogy Italiáról beszéljek, nálunk oly nagy a nyelvi eltérés, hogy a városi polgárok és parasztok, a calabriaiak és tusciaiak[37] annyira eltérően beszélnek, hogy igen nehéz egymást megérteniök, a magyarok azonban, mint említettem, egészen egyformán, vagy csak igen kis eltéréssel beszélnek. Ezért van azután, hogy egy magyar nyelven szerzett verset úr és paraszt, az ország szívében vagy határán, mind egyformán megért.

De hogy dolgunkra térjünk, nagy bámulatomra a saját szememmel láttam, hogy a király akár beszélt, akár az énekre vagy társalgásra hallgatott a legnagyobb figyelemmel, mégis tovább evett s még sem szennyezte el magát soha sem. Ez bizony bámulatos valami, mert hisz mások a legnagyobb figyelem és vigyázat mellett sem bírják sem kezüket, sem ruhájukat tisztán megőrizni. Ez tehát a királynak veleszületett tisztasága, a mi az ország példájával és szokásával ellentétben, nagy dicsőségére válik.

---

[37] Calabria a *középkori* Italiának legdélibb, Tuscia vagy Toscana pedig egyik éjszaki tartománya.

XVIII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

II. Pál pápa egy veronai születésű Szent Ferencz-rendű barátot küldött Magyarországra, a ki életszentségben, finom műveltségben és az ókori tanulmányokban egyaránt kitünő ember volt. Minthogy számtalan nehéz ügyes-bajos dolgában bölcsen járt el, sikerült a kitünő ember-ismerő Mátyás király kegyeit megnyernie. Így történt, hogy a király hamarosan püspökké nevezte ki. A magyar királyoknak ugyanis megvan az a kiváltságos joguk, hogy a püspököket ők nevezik ki, a pápa azután megerősíti őket állásukban. Ezen hirtelenül történt kinevezés ellen sok magyar ur, a kiknek fiai szerették volna elnyerni a püspökséget, erősen kikelt, s ugy gondolkodtak, hogy az már még sem járja, hogy egy idegen embert, a ki kötelet hord a derekán, mezitláb járkál és ajtóról-ajtóra megy kenyeret koldulni, oly rövidesen és minden nehézség nélkül egy oly gazdag püspökségbe, valóságos kis-királyságba ültessenek, - pedig hát sok magyar embernek előkelő származása, tanultsága s egyházi szolgálata régen jól ismert dolog, - s még hozzá ugy tünik fel a dolog, hogy amazt épen ezek ellenére emelték fel oly magasra. A király a barát rátermettségének tudatában semmit sem hallgatott senkire sem, sőt sűrű levél- és követváltással kérte IV. Sixtus pápát, hogy Gábrielt - mert igy hivták a barátot - vegye biborosai közé. Hanem Sixtus és a biborosok azt irták vissza, hogy ők a királynak kész szolgái ugyan és minden más dologban megteszik a király akaratát, hanem ezt a barátot, a kit a szegénység, tisztaság és engedelmesség fogalma köt, nem kell kiszakitani klastromából. Mert az ilyen emberek, a kiket a világra nézve megholtaknak szokás tartani, nem alkalmasak a világi ügyek intézésére; ha magasabbra jutnak, csak zavarják az egyház kormányzását, mert ritkán van kellő gyakorlottságuk és tapasztaltságuk, már pedig ezek nélkül senki sem állhatja meg a helyét becsülettel. Hanem Mátyás király mindezt figyelmen kivül hagyta és követei által még jobban kérte a biborosok testületét és a pápát, magasztalta Gábrielt és épenséggel semmit sem hallgatott tanácsosaira, a kik arra akarták rávenni, hogy ne zaklassa a pápát és a biborosokat, a kik ezt a dolgot ugy sem akarják, hisz a saját nemzetéből is többen vannak, a kikről tudhatja, hogy a pápának is tetszeni fognak és a kik előkelő származásuk, erényes életük és a kereszténység védelmében kifejtett buzgalmuk révén sokkal jobban rászolgálnak a biborgallér viselésére, mint Gábriel. A király azonban rendületlen maradt és senki sem birta eltériteni szándékától, ugy hogy Gábriel püspök, az egykori ferenczes-barát, a király kedvéért az egész biboros-testület hozzájárulásával megkapta a biborosi méltóság jelvényeit. Ő maga semmit sem tudott a dologról, s mikor hirül kapta, hogy biborossá lett, sokáig könnyezett, mert tudta, hogy a király közbenjárásának köszönheti, már pedig a királynak ennyi jóságát nem birja méltóképen meghálálni.

Hanem később, mikor Rómába ment lakni, mindenki elismerte, hogy Mátyás király kitünően ismeri az embereket és hogy helyesen választott; Gábriel ritka deréksége, rendkivüli ügyessége és csodás bölcsesége alapján ezt mindenki hangoztatta.

XIX. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

Mátyás királynak fülébe jutott, hogy szolgái közül néhányan mérget kevertek számára és ez a hir az első pillanatra valószinűnek látszott. A király azonban igy szólt: „A ki igazságosan és törvény szerint uralkodik, annak nem kell félnie, hogy környezete megmérgezi vagy leszúrja, s azután, a mi valószinű, az még nem egészen bizonyos.” Ily szavakkal tette nevetségessé a vádaskodókat, ugy hogy többet nem volt kedvük hasonló ostobaságokat kigondolni, mert a király a vádaskodók arczán és viselkedésén észrevette, hogy csak gyűlölködnek és áskálódnak a bevádlottak ellen.

XX. FEJEZET.
A király csodálatos természete.

Mátyás királynak csodálatos volt a természete. Mert ugyan nem csodálatos-e, hogy zaj közepette, ágyudörgés mellett, a táborban el tudott szenderedni, otthon pedig, a legnagyobb kényelemben sem tudott álomba merűlni, ha kamarásai susogtak vagy halkan beszéltek. Szerbiában ugyanis, mikor Szabács várát ostromolta és bevette (1476), mikor a hajitó gépekből szórt kövek döngették a falakat, a föld rengett és a tábor zajlott, álom nyomta el és ledőlt, de bármily fáradtan aludt is, a legcsekélyebb susogás felverte. Így tehát a susogás és halk beszéd felriasztotta azt, a kit a harczosok zaja és az ágyudörgés is el tudott altatni. Ez mindenesetre igen bámulatos valami. Ne is tulajdonítsa ezt senki gyanakodás vagy óvatosság eredményének, mert hisz ez mindenütt igy volt vele, a mint magam is igen sokszor tapasztaltam.

XXI. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

Egy nem épen tudatlan ember önmagára alkalmazva idézte Terentius[38] következő szavait „A hizelgés jó barátokat, az igazmondás ellenségeket szerez.” Mátyás király kétségbevonhatatlan okokkal azonnal ráczáfolt, hogy ez nem igaz és ellenkezik az emberi természettel, s igy szólt: „A philosophus[39] tanusága szerint, minden ember természeténél fogva tudni óhajt. De, - hogy az ő tanusága mellett maradjunk - semmit sem tudunk valójában, csak azt, a mi igaz. Ebből azután az következik, hogy az igazság az emberi természetnek nagyon is megfelelő valami. A ki tehát embernek érzi magát, kell, hogy egyuttal az igazság barátjának vallja magát. Már most ha a költők és vigjátékirók olyan szavait idézzük, a melyek csak bizonyos személyek helyzetének, nem pedig az általános igazságnak felelnek meg, ezeket nem kell kétségbevonhatlan bizonyítékok gyanánt használni. Hisz néha a szolgák, szolgáló leányok, haszontalan kikapós legények, a kiket a költők szerepeltetnek, azon költői zománczczal beszélnek, a mely minden személynek megadja a maga jellemző sajátságát. Innen van, hogy a költői beszédben a leghitványabb, legaljasabb, az igazsággal homlokegyenest ellenkező és egymásnak is ellenmondó állításokkal találkozunk.” A király fejtegetésének hallatára az illető elpirult és csakhamar belátta, hogy a kiváló szellemeket még sem hizelgéssel és szolgai meghunyászkodással, hanem igazmondással lehet megnyerni.

---

[38] Publius Terentius Afer vigjátékiró (185-159. Kr. e.) a régibb római irodalom egyik legkiválóbb alakja.

[39] A „philosophus” kétségtelenül Aristoteles, (385-322 Kr. e.) Platon tanitványa és Nagy Sándor mestere, a középkor legnagyobb bölcselő-tekintélye.

XXII. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

A király udvarát naponta látogató tudósok között volt egy hat-újjú, a jobb kezén ugyanis két hüvelykújja volt. Ha ezt említették előtte, nagy haragra lobbant, különösen azért, mert többen szörnyszülöttnek tartották azokat, a kiknek jobb kezén hat újjuk van. A király pedig azt állitotta, hogy az a hat-újjú méltán lobban haragra. „Mert, mondá, az ókorban a torzszülötteket szerencsétlen előjeleknek tartották és ezért engesztelő áldozatokat mutattak be születésükkor az isteneknek, mert ugy látszik, mindig valami nagy szerencsétlenséget jeleztek előre. Ezt Lucanus[40] szavai is mutatják a következő sorban: „És számra és módra nézve szörnyű születések (fognak következni.)" Ennek meg is volt a maga oka. Igen ritkán történik ugyanis, hogy a természetellenes testben ne lenne a lélek is természetellenes és fonák, mert a mint tudós férfiaktól hallottam, az orvosok véleménye szerint a lélek a test alakja után idomul. Már most ha valaki más valakinek szemére hányja, hogy teste rendellenes, ez annyit tesz, hogy az illetőt gonoszsággal vádolja. És ugyan ki fojtaná el haragját, ha a gonoszok közé sorozzák? Hisz senki sem oly elvetemült, hogy az „elvetemült" névtől ne irtóznék. Még ha óhajtja és követi is a gazságot, még sem kivánja, hogy gazembernek tartsák és nevezzék. Hányszor látjuk, hogy a kik sántának, vaknak vagy testük bármely részében hibásnak születnek, erkölcs és észtehetség dolgában is sántítanak, vakoskodnak és helytelenül gondolkoznak. Az ép test azonban egészséges szellemi tehetséget is nyujt. Hanem azoknál, a kik véletlenül bénultak meg, másképen áll a dolog. A legvitézebb és legderekabb királyokkal és hadvezérekkel, a legkitünőbb katonákkal is megesik véletlenül, hogy megvakulnak vagy megsántulnak, mint például Horatius Coclesről olvassuk, hogy egyes-egyedül állította meg Porsenna király[41] seregét a Tiberis hidján és mert arról leesett, egész életén keresztül sántitott. Emlitsem-e, hogy Fülöp, Nagy Sándor atyja, Hannibal és Sertorius[42] fél szemére vak volt. Különben a szentirás is elbeszéli, hogy a derék Jákob az angyallal vívott küzdelme óta sánta maradt; azt mondja az irás, hogy azóta elszáradt a lábaszára. A ki tehát valakinek igy véletlenül esett elbénulását emlegeti, csak az illetőnek jeles cselekedeteit hozza emlékezetbe. Ezért nagyon jól megfelelt Horatius Cocles egy valakinek, a ki sántaságát gunyolta, mikor azt válaszolta, hogy ez minden lépésnél csak dicsőségére emlékezteti. A torzszülöttek tehát születésüktől fogva azok és nem később váltak azzá. Nem tiltotta-e el a régi törvény a horgas orru, szabálytalan homloku embereket a papi állástól? Mert a születéstől fogva meglevő rendellenesség mintegy az Isten által adott jegy, a melyről megtudhattuk, ki milyen ember, kit kell követnünk, kit kerülnünk."

---

[40] Marcus Annaeus Lucanus, a „Pharsalia" cz. eposz lángeszű fiatal szerzője, kit Nero, mint a költészetben magánál tehetségesebbet, öngyilkosságra kényszeretett (39-65. Kr. u.).

[41] Római hagyomány szerint Porsenna Clusium (a mai Chiusi) királya, az elűzött Tarquinius Superbus király érdekében járt hadat Róma ellen (408. Kr. e.?).

[42] Sertorius Quintus, a demokrata Marius párthive, a ki Hispaniában sokáig diadalmasan harczolt az aristokrata Sulla ellen. († 72. Kr. e.)

XXIII. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

Egy olmützi tanácskozáson[43] a hol Cseh-, Német- és Magyarország és más nép fejedelmei tartottak gyülést, a fejedelmi konyhák szagára igen sok bohócz és udvari bolond is összesereglett. Volt ezek között egy elég elmés ember, a ki német nyelven szerzett éneket adott elő Mátyás király előtt, elég ügyes taglejtések kiséretében. Névszerint felsorolta benne Európa fejedelmeit, a kikről az a híresztelés járta, hogy a török támadással szemben nagyobb hadat fognak járni, felemlítette hadi erejüket, vitézeik számát, és azzal végezte, hogy valamennyinek Mátyás király lesz a fővezére, részben, mert legközelebbi szomszéd, részben, mert a törökkel vívott hosszas hadakozása s a háborukban szerzett nagy tapasztalatai révén általános meggyőződés szerint valamennyi fölött áll. Ez volt az ének első fejezete, a második a király roppant nagy dicséretét tartalmazta, igazat, hamisat összezavarva. Akárki is volt ennek az éneknek a szerzője, vagy nem ismerte jól Mátyás tetteit, vagy roppantul hizelegni akart, mert sok hamisat vegyített az igazak közé. A mit katonai kitünőségéről, nagyszerűségéről, tudományáról, emberszeretetéről és bölcseségéről mondott, az teljesen igaz, hanem a mit óriási erejéről, vénuszi szépségéről beszélt, ki ne tudná, hogy ezek pusztán, költött dolgok? Hisz Mátyás király közepes erejű s férfias szépségű ember, ez szemmel látható. A haja majdnem aranysárga szinű, egy kissé göndör, sűrű és hosszú, a szeme élénk és tüzes, arcza piros-pozsgás, a keze ujjai hosszuak és a kis ujjait nem tudja egészen kinyujtani, igy tehát inkább Mars, mint Venus áldotta meg szépséggel. Minthogy Mátyás király magas gondolkozásu ember, tetteinek igaz dicséretét nem utasítja vissza, a költött dicsőitésnek és hizelgésnek azonban nem barátja; annyira nem szereti, hogy szinte nagyon haragszik érte.

A német bohócz éneke végre oda lyukadt ki, hogy előadásának jutalmát kezdte kérni, s az énekmondás nehézségét emlegette. A király az ének végével igy szólott: „Nagyon sokat dicsértél énekedben oly dolgokért, a melyeket én el sem követtem. Hanem azért nem neheztelek rád, mert jóhiszeműleg beszéltél és én úgy fogadom verseidet, mint buzdítást a nagy tettekre, és tehetségem szerint rajta leszek, hogy amennyire tőlem telik, szavaidat valóra váltsam. Hanem azt az óriási erőt, ganymedesi[44] és absoloni szépséget többé ne emlegesd előttem. Most már láttál a saját szemeddel, ha ezután is a hízelgés vétkébe esel, nem érdemelsz ujra bocsánatot. Hanem fáradságodnak, előadásodnak és hízelgésednek jutalmát akkor várjad, ha majd mind az beteljesül, a mit jövendölsz, mert nagyon sokról beszéltél, a mit óhajtunk, de a mit most, mikor a török roppant háboruval fenyeget, csak reménylenünk szabad.”

---

[43] 1479. julius 17. - augusztus 5.

[44] Ganymedes, a görög hitregék kiváló szépségéről hires alakja, pohárnok az istenek lakomáin.

XXIV. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

Ujesztendő napján, Krisztus körülmetélésének ünnepén, a magyarok ajándékot szoktak osztogatni, hogy az uj év szerencsés legyen. A „strena” a „strenua” azaz „dextra” szóból származik és „donum”-ot (ajándék) jelent, a mely szó hasonlit a göröghöz, görögül ugyanis „δωρον”-nak nevezik a „donum”-ot vagyis az olyan ajándékot, a melyet kézbe adnak. Ezért mint Vitruvius épitész[45] tanusitja, a „τετραδωρον” négy arasznyi nagyságú téglát jelent. Szokásban van, hogy a királytól is ajándékot kérnek, ugy, hogy mindenki a saját mesterségének szerszámait eléje tartja: a kürtös kürtjét, a trombitás trombitáját, a lantos lantját, a szakács fazekát és husos villáját, a többiek pedig a saját foglalkozásuknak megfelelő szereket viszik eléje. A király nehány aranyat vetett a fazékba, a kürtbe és trombitába és a többi szerszámba is beledobta a megfelelő ajándékot, még a királyi pinczemester is megismerte a pengésén, hogy pénz hullott a kancsójába. A sok ajándékozás késő estig eltartott, mert nagyon sokan várakoztak a király bőkezűségére. Galeotto Marzio szintén jelen volt, nem azért, hogy ajándékot nyerjen, hanem hogy a király ajándékait tréfáival fűszerezze, hogy a király ily nagy bőkezűsége ne legyen vidámság hijján. A tréfával és vigsággal eltelve s a királyi ajándékkal megtisztelve mindenki jó kedvében volt. Erre a király Galeottohoz fordult s igy szólott: „Hát te miért nem nyujtod elém szerszámaidat, hogy ajándékot nyerj? Látod, hogy ezek fazekat, kancsót, kürtöt, a pinczemesterek itczét, a kocsisok lóvakarót, a szabók tűt és ollót, a csizmadiák dikicset és árt nyujtottak elém és mindegyik megkapta a maga jutalmát.” Galeotto azt felelte, hogy nincsenek vele a szerszámai. A király erre igy szólott: „A te szerszámaid a könyvek, a melyeket irtál, s a melyek könyvtáramat diszitik.” Galeotto e szavak hallatára megparancsolta fiának, Jánosnak, hogy „Az emberről” és „A köznép előtt ismeretlen dolgokról” czimű műveit hozza elő a király könyvtárából. A mint ezeket oda vitték, Mátyás király bölcsesége akkor nyilvánult meg leginkább, mert mindenki előtt nyilván mutatta, hogy a szakácsokat, kocsisokat s más efféle embereket nem szíve sugallatából, hanem nemzete szokása folytán jutalmazta meg, a tudós férfiakat azonban nem valami szokás kényszeréből, hanem lelke hajlama szerint becsüli. Mert a könyveket aranynyal és ezüsttel halmozta el és nagy mennyiségű pénzt tett hozzá, úgy, hogy Galeotto egymaga több és értékesebb ajándékot kapott, mint a többiek összevéve. A királynak ez a tette nyiltan mutatta, hogy sok embert csak szükségből tart magánál, mert nem lehet el szolgálatuk nélkül, a jelesség bármely ágában kiváló férfiakat azonban lelke ösztönéből tiszteli és becsüli és méltó ajándékokkal jutalmazza; mert hisz amazok, bár kértek, még sem sokat kaptak, Galeotto pedig, a ki egy szót sem szólt és ilyesmit nem is remélt, de nem is óhajtott, az ajándékok mennyisége és értéke tekintetében a megajándékozottak közt a legelső helyre került. Hogy pedig mily lényeges dolog az, ha valaki valamit nem megcsontosodott szokásból, hanem lelke ösztönéből cselekszik, ennek megitélését ezen könyvem olvasóira bizom, mert az egyik az állatokkal, a másik pedig az istenekkel közös bennünk.

---

[45] Marcus Vitruvius Pollio, Augustus császár korában kiváló hadi épitész, műve: „De architectura” az (épitészetről) az ókori épitészetről való tudásunk legfőbb irott forrása.

XXV. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

Egynéhány ur nagy dicsérettel emlékezett meg Alfonsoról, Arragonia és Nápoly királyáról,[46] a ki vitéz és bölcs cselekedetei, lelki nagysága és mérhetetlen bőkezűsége révén örök hirnevet biztosított magának. Viselt dolgait ugyanis és bölcs mondásait és cselekedeteit hires tudós férfiak örökitették meg irásban. Ezen nevezetes cselekedetei között nem utolsó dolog az sem, hogy már idősebb korában annyira a tanulásra adta magát, hogy valóságos tudós lett belőle. Ennek a kitünő fejedelemnek példáját két dologban látjuk: abban, hogy Beatrix természeténél fogva ép ugy jár, a kezét is ép oly ügyesen használja, mint Alfonso, másrészt, a mi igazán derék dolog, nagyon tanult asszony s meg tudja becsülni és tisztelni a tudós férfiakat. Nagyatyja példáján indulva az olvasást vagy figyelmes hallgatást soha sem hagyja abba. Francesco herczeg, a királyné testvére is Alfonso hajlamait és vitézségét követve, tanultsága, bőkezűsége, jósága, nagylelkűsége, éles esze, a közügyekben tanusitott bölcsesége, a veszélyekben mutatott bátorsága, nemes erkölcsei és becsületes szavatartása alapján már ily fiatal korában is oly nagy reményt kelt mindenkiben maga iránt, hogy méltán várhatjuk tőle, hogy rövid időn valóságos második Alfonso válik belőle. Fel sem említem, hogy mily alkalomszerűen tudnak az irókból idézni, hisz ezt általában mindenki dicséri Beatrixban és Francescoban. Hisz Beatrix királyné oly folyékonyan és ékesszólóan beszélt Csehország királyával,[47] hogy az egész hallgatóság elbámult rajta; ezt a saját szememmel láttam. Már pedig tudjuk, hogy ha valaki az irók szavait alkalomszerűen és a tárgyhoz illően tudja idézni, éles eszéről és a tudományokban való gyakorlottságáról tesz bizonyságot. Nemde még mindenki élénken emlékszik rá, hogy - a mint már említettem is - mikor egy alkalommal egy urasszony állhatatlanságáról volt szó, Beatrix szép ajkairól azonnal Virgilius szavait hallottuk: „Örökös változandóság és állhatatlanság: ez az asszony” és egy ifjunak, a ki igen nagy aggodalommal kereste kedvesét, Ovidius ezen szavait idézte: „A szerelem aggódó félelemmel teljes dolog,” A zsoltárokról ez alkalommal szót sem ejtek, hiszen nap-nap után olvas és idézget belőlük.

De hogy dolgunkra térjünk, az a hir járja, hogy az említett Alfonso király egy izben megdicsérte s megjutalmazta sáfárát, azért, mert valóságos tékozlással akadályozta meg egy másiknak a vásárlását.

Akkortájt ugyanis Alfonso király Tiburban lakott és sáfára, ha valami értékesebb dologra volt szüksége, Rómába járt be, mert ez 16 ezer lépésnyire esik tőle. A római huspiaczra egy, a vidék és a hal természetéhez képest elég nagy, pettyegetett angolnát vittek eladni, a mely alig nyomott három-négy fontot. A halászmester a hal ritkasága miatt, mert csak ez az egyetlen egy darab volt a piaczon, a pápa és Alfonso király épen egy pillanatban odaérkezett sáfárainak azt mondta, hogy annak adja, a melyikük többet ád érte. A pápa sáfára azonnal három aranyat igért meg érte, a királyé hatot, a pápáé tizet, a királyé huszat igért. A mint mind erősebben versengettek, a halászmester azt mondta, hogy azé lesz a hal, a melyikük harmincz aranyat fizet érte. A pápa sáfára elhallgatott, Alfonsoé pedig leolvasta a pénzt és elvitte az angolnát, s megmutatta királyának és elbeszélte, mi módon jutott hozzá. Alfonso király pedig, látva ezt a buzgó szolgálatkészséget, királyi dicséretével s ajándékaival halmozta el sáfárát.

---

[46] Arragoniai (Spanyolország) V. Alfonso 1442-1458, uralkodott Nápolyban és Szicziliában, azaz az egész Dél-Itáliában. Fia Ferrante (Ferdinánd) 1458-1494, volt Mátyás nejének Beatrixnak az atyja.

[47] Az 1479. jul. 17. - aug. 5-ig tartott olmützi tanácskozás alkalmával.

Mátyás király pedig ezek hallatára így szólott: „A pompaszeretetet és bőkezűséget soha senki sem kárhoztatta; hanem azért, ha az én sáfárom ilyesmi módon akarta volna nekem mutogatni bőkezűségét, abban az esetben dicsértem volna meg, ha az általa megvásárolt angolnát a pápának ajándékozta volna s ez által minden okos ember belátná, hogy az ő ura sem a pénzt, sem a torkosságot nem sokra becsüli, mert igy legalább látnák, hogy azt az angolnát nem fösvénységből hagyta volna ott, sem pedig nem torkosságból vásárolta volna meg. Az a sáfár, a ki igy cselekedett volna, kétségtelenül dicséretet érdemelt volna."

XXVI. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

Mátyás királytól gyakran hallottam, hogy a jelen kor történetirói rosszul teszik, hogy az országok és városok mostani neve helyett az ókorit igyekeznek használatba hozni, mert ha a városoknál nem is, az országoknál már igen is nagy zavart és félreértést okoz ez az eljárás. Mindenki tudja, hogy ha valaki most a „gallok királyáról" beszél, nem érthetjük rajta „Francziaország királyát", mert hisz a „gallok nemzetsége," mely az Alpokon innen is, túl is lakott, zavart okoz, mert épen nem felel meg Francziaország lakosságának. A ki Szerbiát Mysiának hivná, hibát követne el az elnevezésben, mert két Mysia van és mai napság Mysia és Thracia egy-egy részét Ráczországnak nevezik. Tudjuk, hogy a hunnokról és avarokról elnevezett Hungaria Pannoniát is, Daciát is magában foglalja. Mit szóljunk Lengyelországról, a mely Germania és Scythia területeit egyesiti magában? A „Sclavinia" „Szlávország" elnevezés pedig most már oly tág körű kifejezés, hogy még Italiára is rá lehet érteni. Mindennek az országok nyelve az oka. Ausztria azon részén, a hol Bécsujhely fekszik, a magyarokból is, meg más nemzetekből is található egy-egy töredék. Italiában az Aemilia-ut környéke[48] ma tágasabb és más területeket is magában foglal; Marchiának[49] is mások ma a határai, mint amelyek Picenum rónájának voltak. Egy szóval, mondá a király, szükséges volna, hogy a nyelvek, országok és kormányzások változásával mindig az uj nevet használjuk. Erre van is példa, mert Plinius[50] III. könyvében így ir: „A liburnok népe egész a Titius folyóig lakik, s részei voltak a mentorok, himmanusok, encheleák, dudinusok és azok, a kiket Callimachus[51] venetusoknak nevezett." Most pedig az egészet közös néven Illyricumnak[52] hivják. Ha pedig valaki a városokat és országokat illetőleg ellenkező véleményen van, olvassa csak el Strabót,[53] a hol látni fogja, hogy a régi nevek ujakba olvadnak át: Muento helyett Ferrariát és Felsina helyett Bononiát fog találni. Cornelius és Sempronius városait ma Imolának és Faenzanek nevezik, egyébként a Faenza (Faventia) és Bononia (Bologna) neveket az ókoriak is használták. Fluentiából Firenze, Pataviumból pedig Padua lett. Azt a Mantuáig terjedő területet, a melyet Strabo szerint Venetiának neveztek, ma Marchiának és Trevisonak hivják, de határai már nem ugyanazok. Az ókori Taurunumot az ifjabb magyar nemzedék Nándorfehérvárnak, a szerbek és olaszok pedig Belgrádnak hivják; mind a magyar, mind pedig a szláv név „fehér várat" jelent. Mindezekből tehát azt kell következtetnünk, hogy azon esetben, ha a nyelv megváltozik, a várost ujra épitik, uj kormányzás lép életbe, vagy uj ország alakul, nem helyeselhető, hogy a tények s helyi körülmények változásának tekintetbevétele nélkül mindenben a régi névhez ragaszkodjunk, mert a nevek változnak, s igen kevés maradt meg úgy, hogy eredeti formájából csak egy kissé is el ne változott volna.

---

[48] A Kr. e. IV. században kiépült Riminitől Piacenzáig vivő via Aemiliáról a Bologna és Piacenza közötti területet ma is Emiliának hivják.

[49] A középkori italiai Marchia az Adriai tenger partján, nem mint az ó-kori Picenum tartomány, Anconánál, hanem jóval északabbra, Rimininél kezdődött, viszont délnek nem nyúlt le annyira.

[50] Az idősb Gaius Plinius Secundus, az egyetemes képzettségű természetbúvár, Kr. u. 79-ben a Vezuv lávájába fúlt.

[51] Callimachus, kiváló görög költő s nyelvész, 260-240. Kr. e. az alexandriai muzeum könyvtárának őre.

[52] A mai Dalmáczia területe.

[53] Strabo (63. Kr. e. - 23. Kr. u.) 17 könyvből álló földrajzi műve, a „Geographica" az ókori földrajz legbecsesebb forrása.

XXVII. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

János, családi nevén Vitéz, a mi latinul milest jelent, az egyházjogban és humanisticus tanulmányokban képzett, nyulánk s szép termetű, korán megőszült, éles eszű ember, annak idején Galeottonak tanitványa volt és nála lakott, hanem Mátyás királynak nem volt kedves embere. Rokona volt János esztergomi érseknek[54] és a másik Jánosnak, a pécsi püspöknek[55] a kik, nagy veszedelmükre, mindketten a lengyel királyhoz pártoltak át Mátyástól, és igy ugy látszott, hogy a rokonság révén az ifjabb Vitéz Jánosban is maradt valami a régi ellenséges érzésből, mert ritkaság, hogy valaki hamarosan eltérjen családja hagyományaitól. Ezért a király nem szivesen hallott ezen emberről.

Történt azonban, hogy Galeotto Marzionak, a kit a király egyetemes képzettségeért, tréfás és elmés beszédeért igen szeretett, élete és vagyona végső veszedelembe jutott és „A köznép előtt ismeretlen dolgokról" czimű könyveért, mint eretneket elitélték, hanem ügye végre a nagy tudós IV. Sixtus pápa elé került s az ő parancsára kibocsátották gyalázatos börtönéből és Rómába ment. Itt sok versenytársa és halálos ellensége akadt; hanem a pápa, a ki Galeottot tudománya szerint becsülte, előbbi állását és javadalmazását visszaszerezte neki és feloldotta az itélet alól ugy, hogy Sixtus segitségével s itélete és tekintélye folytán Galeotto visszanyerte előbbi méltóságát és vagyonát. A pörös eljárás alatt, - mert az ügy sokáig elhuzódott, - Vitéz János sokat fáradozott, részben Galeottohoz való régi barátságból, részben Mátyás király kedvéért, a kiről tudta, hogy Galeotto becsületességeért és rendkivüli tudományáért kedves embere. Kieszközölte, hogy Galeotto Rómában mindent megkapott ingyen, a mire csak becsülete s gondtalan élete szempontjából szüksége volt.

Galeotto azután Mátyás királyhoz sietett, s rendre mindent elbeszélt neki, elmondta reménykedését és kétségbeesését, a király pedig komoly megilletődéssel hallgatta, hogy a buta tömeg kegyetlenül meg akarta ölni, a tanultabbak és nemesebb gondolkozásuak azonban megsajnálták és pártját fogták.

Ezen hosszú elbeszélés alatt, - mert a király mindent elejétől hallani akart, - Vitéz János is szóba került, hogy a király kedvéért mennyit tett Galeottoért. A király erre teljesen megszűnt haragudni Jánosra és mikor Magyarországra visszatért, kegyesen fogadta és értésére adta, hogy soha sem fogja elfelejteni, mit tett Galeottoért, az ő becsületére. Valóban igy is cselekedett, mert Vitéz Jánost először fontos dologban követül küldötte Francziaországba, majd mikor onnan haza jött, egy igen gazdag püspökséggel tisztelte meg. Most is szerémi püspök.

Hogy Szerém városa, - a mely egy hegynek is nevet adott, - attól a hajdani Sirmustól, a triballok királyától vette-e nevét, most nem vitatkozom róla. Egy pár dolgot azonban felemlitek, a mit a régiek vagy nem ismertek, vagy elhallgattak, vagy nem is láttak, mert akkor még meg sem volt. Mert hosszu idő forgása sok oly dolgot vet felszinre, a mit azelőtt sohasem látott az ember, és viszont számtalan azelőtt ismeretes dolgot teljesen megsemmisít. Hogy a szerémi-hegy boráról ne is beszéljünk, a mely oly kellemes, hogy széles e világon nehezen

---

[54] Zrednai Vitéz János (1408(?) - 1472), Várad püspöke, majd Esztergom érseke és biboros főpap, maga is rendkívül tudós férfiu, nevét a renaissance tudományának és művészetének pártolásával örökitette meg művelődésünk történetében.

[55] Czezinge János, humanista néven *Janus Pannonius*, a ferrarai Guarino legjelesebb tanitványa, pécsi püspök, világhirű latin nyelvű költő, - rendkivül fényesnek ígérkező pályáját Mátyás ellen forralt összeesküvése szakitotta meg, 1472-ben, 38 éves korában.

akad párja, vagy hozzá hasonló, hogy tökféle körtéjét se emlitsük, a mely oly nagy, hogy egy szemet belőle alig lehet két kézzel átmarkolni: csak egy hallatlan s csodálatos dologról teszek emlitést, a mely állitólag sehol másutt nem található. Itt ugyanis az arany cserje módjára terem és a kerti spárgához hasonlit, néha pedig, mint a szőlőkacs a tőke körül csavarodik, s rendesen két könyöknyire is megnő, a mit gyakran láttam a saját szememmel. Hanem ez a spárga-formáju, vagy a szőlőtőkén termő kacs-alakú arany nem teljesen tiszta, hanem olyan, mint a rhénesi (rajnai) arany. Azt beszélik, hogy az ilyen természetes aranyból készült gyűrű meggyógyítja a szemölcsöt, az ilyen gyűrű pedig nagyon könnyen készül, mert ugyan micsoda fáradságába kerül az embernek, ha az aranyszálat az ujjára csavarja? Különben nekem is van egy ilyen arany-cserje-ágból készült gyűrűm.

Ilyen vidék püspöki méltóságával tüntette ki Mátyás király Vitéz Jánost, mert a király senkit sem hagy jutalom nélkül, ha igaz ok van rá.

XXVIII. FEJEZET.
Néhány bölcs cselekedet.

Mily csodálatos figyelemmel törődik Mátyás király minden nagyobb vagy kisebb fontosságú dolgával, leginkább az bizonyítja, hogy minden levelet, a melyet különfelé küld, vagy maga mond tollba, vagy pedig, ha más irja, maga is átolvassa, továbbá a neki szóló leveleket, bárhonnét érkeztek, azonnal átfutja szemeivel. Mert hát igen sok nyelvet tud: birja a latint, mint már emlitettem is, kitűnően érti és jól beszéli a bolgár nyelvet, a melyen a törökök hivatalos irataikat irják; ez nagyon kevéssé különbözik a tót nyelvtől, a mely igen széles területen használatos és igy igen sokféle változata van. Mátyás király is jól tudja ezt, s igy van azután, hogy a cseh, lengyel, ruthén, dalmata, bolgár, krétai, szerb, rácz, és sok másféle származású emberekkel tolmács nélkül el tud beszélgetni. Tudvalévő dolog ugyanis, hogy mindezeknek a nyelveknek a tót a törzse. A német nyelvet még mint gyermek s börtönében tanulta s idősebb korában még jobban belegyakorolta magát, a német fejedelmekkel való folytonos érintkezése révén.

A németek, csehek és lengyelek rendesen latin betűkkel irnak ugyan, de néha mégis a saját nemzeti betüiket használják; az egész keresztény világon csakis a magyar az a nép, a mely tisztán csak latin betüket használ.[56] Hanem a magyar nyelvet nagyon nehezen lehet irni, mert az ékezet legcsekélyebb megváltoztatása és különbsége teljesen más értelmet ad a szónak. A magyaroknak vannak u-ra végződő szavaik, hanem ez a betű másképen hangzik, ha nyíltabb, s ismét másképen, ha zártabb és jobban összeszorult ajkakkal ejtjük ki; ezt az irásban nem lehet megkülönböztetni.[57] Mert a latin abc-ben csak egyetlen u-betü használatos, a magyar nyelvnek pedig négyre volna szüksége, ha minden változatot külön jellel akarna megkülönböztetni. Így van ez más dolgokkal is. Országnevekben is nagyon szegény a nyelvük, mert egyiket sem nevezik a saját nevén, hanem körülirással élnek: megnevezik a népet és hozzáteszik ezt a szót: ország. Itáliát „Olaszországnak" mondják, a mi annyit jelent, mint Italorum regnum: az olaszok országa; „Tótország" annyit jelent, mint: a tótok országa; „Németország" pedig, mint: a germánok országa.

Így van ez valamennyivel. Nyelvükben sok a tót szó, még a latin is, ezt, „quid quaeris" igy mondják „mit keres?" mert a k és qu rokonok.

Ezekből ennyi elég; hanem térjünk vissza arra, mennyire gondol és törődik Mátyás király még a legcsekélyebb dolgokkal is. A háboru legveszedelmesebb napjaiban, a döntő pillanatban, az ellenség közepette, mikor a sereg tábort bontott s minden zúgott-zajongott, - mert ez már igy szokott történni, mikor annyi ezer ember és szekér megindul, - Ausztria egyik városában, a melyet meleg forrásairól és kiváló fürdőiről Badennak neveznek[58], ott volt Galeotto Marzio is, a ki Italiából jött, hogy eladó lányai részére hozományul a királytól segítséget kérjen és meglássa a király dicsőségét. Mert csak néhány napja vette be Hainburgot[59], ezt a fallal és csapatokkal jól megerősitett nagy várost, a melynek jóformán bevehetetlen a vára; mert rendkivül magas hegyen fekszik és az ágyugolyó nem éri.

---

[56] Szerzőnk téved, számtalan hiteles forrásunk kétségtelenné teszi, hogy a régi magyar irás, a „rovás" századokon át, s épen Mátyás korában is, divatban volt.

[57] A latin irásban nem, de a magyarban igen: u, ú, ü, ű.

[58] Nem a jóval hiresebb Baden-Baden, hanem a Bécs közvetlen közelében fekvő, meleg kénes forrásairól nevezetes Baden.

[59] 1482. szeptember 30-án.

Galeotto, mikor a hozományhoz a kért segitséget megkapta, vissza akart térni hazájába, mert nem maradhatott a királylyal. A király emlékezőtehetségében bizva, elment tehát hozzája és elmondta, hogy ha ő felsége nem gondoskodik róla, nem tud baj nélkül haza jutni. Az ellenség ugyanis gyakran portyázott, rablás is nagyon gyakran történt, a mi ezen tartományok különös sajátsága, s mindehhez még Galeotto azt is jól tudta, hogy több fejedelem nagy haragosa. Mert sokáig forgolódott az udvarban és igy nem kerülhette el, hogy barátait tisztességes dolgokban meg ne segítse, így pedig ellenségeket szerzett magának, mert a kik Galeotto barátjaival rossz viszonyban voltak, magára Galeottora is megharagudtak. Már az emberi dolog, hogy a ki sok barátjával jót tesz, sokaknak gyűlöletét is magára vonja, a kik sértésnek veszik, ha ellenségeiken segítünk.

A király, miközben minden annyira zajt csapott, hogy alig tudott egy szót is szólani, ezt felelte Galeottonak: „Gondoskodni fogok rólad.” Két napra rá, mikor a király készülődött, hogy táborával tovább vonul, s mint emlitettem, minden mozgásban volt, s a királyt, mint ilyenkor történni szokott, ezerféle dolog zaklatta és különféle nyelveket hallhatott az ember, mert ráczok, törökök, csehek, németek, lengyelek voltak a táborban, Galeotto ujra előállott kérésével. Mátyás ugyanis erős emlékezőtehetségű, a meghallgatásnál nyájas, a feleletben gyors és ékesenszóló, és beszédjét majd derült, majd komoly arczczal és a tárgyhoz alkalmazott taglejtésekkel szokta kisérni, a hangja oly csengő, hogy igen messzire is jól meg lehet érteni. A mint Galeottot megpillantotta, így szólt hozzá: „Kapsz kocsit, kalauzt, pénzt és élelmet, menj vissza Magyarországra, s majd ha oda érkezel, megirom, mi tévő légy.”

Utra keltünk, Mátyás seregével együtt Bécsnek, én Magyarországnak, teljes megelégedéssel, mert megvolt mindenem bőven, úgy, a mint kivántam, s láttam ezekből Mátyás királynak még a csekély dolgokban is nagy figyelmét és gondoskodását és a tudós férfiakhoz való rendkivüli jóakaratát. Nem is merte még a leghatalmasabbak közül sem senki a legcsekélyebbel sem megbántani Galeottot.

Azt sem hagyhatom emlités nélkül, a mi Cyrussal, a perzsa királylyal hasonló tulajdonsága, hagy miként az, ő is valamennyi katonáját név szerint ismeri.

Ha Mátyás király sajátkezűleg ir levelet, nagyon röviden ir, kézirata gyönyörű átmenetet mutat az uj módi és a régi formáju betűk között. Meghitt barátjainak szokott igy irni, a mit többször láttam; János esztergomi érseket, a kit akkor rendkivül kedvelt, rendesen sajátkezűleg irt levélben hivta meg magához.

XXIX. FEJEZET.
Egy tréfás cselekedet.

Mivel Magyarország a keresztény vallás követésében megbotlott, a pápák és a szentek közé igtatott királyai gondoskodtak e baj orvoslásáról. Mert, a mint mondják, a magyar urak azt rendelték, hogy a ki a szent keresztet kellő tisztelettel nem fogadja, kegyetlen büntetéssel lakol; mert a kereszt tisztelete nem csekély jele a keresztény érzésnek. Ezért látható Magyarország útjai mellett mai napiglan is annyi feszület, mintegy a kereszténység elfogadása jeléül. Vizkereszt napján pedig az a szokás országszerte, hogy a papok egyházi ruhákba öltözködve házról-házra járnak s a keresztet maguk előtt tartva lépnek be, mintegy igy próbálva meg, hogy vajjon befogadják-e a kereszténységet, közben ünnepi énekeket zengenek és alamizsnát gyűjtenek.

Egy alkalommal Tolnán voltunk, a Duna partján fekvő nagy városban és vizkereszt napján a papok szokásuk szerint, a királyi palotába is beléptek, elvégezték az ünnepi szertartást és alamizsnát kértek. Mig a villásreggeli és a bor mellett üldögéltek - ez a szokás járja az országban, - a király az urak közül némelyeket kezüknél fogva átvezetett a papok oldalára, úgy, hogy a királyi terem egyik oldalán a papok, a másikon a világi urak foglaltak helyet. Többi között Thúz Jánost is átvezette, a ki igen okos ember volt, latinul, magyarul és tótul egyaránt kitünően beszélt, a legnehezebb ügyekben is mindig becsülettel megállotta a helyét, a kit régebben a király atyja nagyon szeretett s magának a királynak is hosszu időn keresztül igen kedves embere volt, mert sok nehéz dologban nagy hasznát vette. Most azonban mint magánember éldegél gyermekeivel és nejével együtt, hazájától távol, Velenczében; hogy miért? sohasem tudtam meg. Egyáltalában nem értem, miért vesztette el Thuz János vagyonát és méltóságát.

Hanem térjünk vissza oda, a hol elbeszélésünk fonala megszakadt.

Mindenki csodálkozott, mit akarhat vele a király, hogy az illetőket a papok közé erőszakolta. A király erre igy szólt: „Régi példabeszéd tartja, hogy a hasonlók nagyon könnyen összeverődnek.” Amazok valamennyien hahotázva tiltakoztak, hogy ők nem papok, hogy a papokhoz hasonlóknak lehetne őket állitani; különben sem olyan igen könnyen verődtek össze, hisz erőszak kényszeritette őket. A király erre igy felelt: „Igazat beszéltek, mert a világi urak az egyházi rend szentsége dolgában nem hasonlítanak a papokhoz, hanem azért egy más dologban mégis csak hasonlitotok hozzájuk: abban, hogy még egyiketek sem házasodott meg.” (Thuz Jánosnak akkor még nem volt felesége, a papok pedig köztudomás szerint nálunk nem élnek családi életet.) „Ezért tehát, mint nőtleneket, a nőtlenek társaságába vezettelek benneteket és mint tőlünk idegen és elütő elemeket, kizártunk benneteket a mi társaságunkból. Hogy igen könnyen ment-e a dolog, azt én itélhetem meg legjobban, mert én vezettelek át bennetek, s bizony olyan igen könnyen, hogy semmi nehézséget sem tapasztaltam, Így tehát mégis igaza van a közmondásnak, mert nagyon könnyen összekerültetek a papokkal, mint hozzátok hasonlókkal.” E szavakra mindnyájan felvidultak és jóizű nevetésre fakadtak. Mert Mátyás király kedvesen és ügyesen tud tréfálkozni, s arczjátékát, hangját, taglejtéseit mindig a tárgyhoz tudja szabni.

XXX. FEJEZET.
Egy bölcs cselekedet.

Esztergom, dunaparti magyar város, körülbelül harminczezer lépésnyire van Budától, ahova a vizen szoktak lejárni; magas halmon emelkedő igen erős és szép vára van. Ezen nem is csodálkozhatunk, hisz hajdanta itt volt a királyok széke és palotája. A várban épült templom már messziről feltünik, előcsarnoka és padozata vörös márványnyal van kirakva és az arany és ezüst egyházi szerek, továbbá gyönyörű és értékes papi ruházatok készlete alapján bármely más templommal bátran versenyezhet. Esztergom különben Magyarország egyházi fővárosa, igen gazdag érsekséggel: évi jövedelme a régi jó időkben százezer aranyra is felment, de most alig felét jövedelmezi. Ennek a várnak János érsek volt a gazdája, a kiről már föntebb említést tettem. A tudomány sok ágában nem a legutolsó rendű képzettséggel birt, a csillagászatot pedig annyira szerette, hogy az Ephemeridest[60] állandóan magával hordozta és semmibe sem fogott, míg a csillagokat előzetesen meg nem vizsgálta. Kitünő és majd minden tudományágban jártas férfiakat tartott maga körül. Én magam is sokáig élveztem vendégszeretetét és neki ajánlottam „Az emberről” czimű művemet.

Tudósai közt volt egy szicziliai születésű, Szent-Domonkos-rendű, éles eszű és gyors felfogásu, de nagyon maga-bizott hittudós, Gattus János. Azt hiresztelte magáról, hogy a hittudomány minden kétes kérdését azonnal megfejti, s nagyon szeretne párszor Mátyás királylyal egy kissé elvitatkozni. Galeottotól, a ki Italiából Magyarországra hozta, hallotta, hogy a találékony eszű és sima nyelvű király a tudósoknak fogós kérdéseket szokott feladni és elmésségével ugy zavarba ejti és sarokba szoritja az embert, hogy hálójából és érvelése szövevényéből kilábolni valóban nagy mesterség.

Történt, hogy a király Esztergomon keresztül vette utját és az érsek vendége volt. A mint ezt megtudta Gattus, nagyon megörült, mert ugy gondolta, most van alkalma rá, hogy tudományát megmutassa s a király kegyébe jusson, a mitől nagyon sokat várt.

Hogy rövid legyek, királyi lakomát készítettek, még pedig kandalló mellett, mert tél volt, már pedig a magyarok tél idején fűteni szoktak, kisebb vagy nagyobb mértékben, a szerint, hogy mily hideg van és mennyire fagy; néha még alusznak is a fűtött szobában, pedig ez árt az egészségnek, mert a kandalló sűrű gőze megzavarja a test lélekzését és ellepi az agyvelőt, a minek rendesen fejfájás a vége.

Mikor már asztalhoz akartak ülni, a királynak bejelentették, hogy Gattus János a várban tartózkodik, s hogy meg kellene hivni a lakomához, hogy vitatkozzék vele, a mit a király rendkivül szeret, de különösen az étkezés alatt, mert máskor egyéb dolgait is alig hogy elbírja végezni. A király meghivására helyet foglalt a király asztalánál, a melynél a pécsi püspök, az esztergomi érsek, - mindkettőnek János volt a neve - továbbá még egy másik püspök, Thúz János és Galeotto ült. A lakoma királyi fényüzéssel folyt, mert a magyarok ételnek-italnak túlságosan bővében vannak, a boruk is sokféle; s a magyaroknak az a szokása, mint a történelem szerint Galienus római császáré, hogy a fényesebb lakomák alkalmával többféle bort szoktak feladni.

---

[60] Csillagászati meghatározásokat tartalmazó napló, Regiomontanusnak (Müller Jánosnak), a XV. század legnagyobb csillagászának műve, ki hosszabb ideig Váradon, Vitéz püspök udvarában tartózkodott, majd később egy ideig Mátyás király könyvtárának s csillagvizsgáló szereinek őre volt. Ez a Mátyás anyagi támogatásával létrejött munka tette lehetővé Kolumbus s azon idők más nagy földrajzi felfedezéseit.

Gattus az ételtől, italtól és a kandalló melegétől erősen nekibátorodott, mert, mint Ovidius mondja, a bor bátorságot önt az emberbe, s a lakomának végét sem várva, elkezdett magáról beszélni, tudományát fitogtatta, s azt erősitgette, hogy a hittudomány egész terén nincs semmi, a mit ő ne tudna, minden bonyolult kérdést, bármi legyen is, megfejt és mindenre kész megfelelni. Mátyás pedig, mint éles eszű ember, a ki jól ismeri a mai hittudósok rendes szokását, hogy csak a nagy és bonyolult kérdéseket szokták feszegetni, csak Tamásnak[61] és Scotusnak[62] a Szentháromságról, az attributumokról és az Oltáriszentségről szóló fejtegetéseit tartják tanulmányozásra méltónak, az erkölcstani kérdésekkel s a szentirás magyarázatával pedig mit sem törődnek, Gattust, a ki oly sokat ígért magáról, azonnal hizelkedő szavakkal megszólította, és kérte, oszlassa el azon kételyét, a mely oly rég fogva tartja lelkét, mert még soha senki sem tudott kielégitő feleletet adni e kérdésben. „Sokat gondolkodtam rajta, hogyan lehetséges, hogy Krisztus az Isten és ember, a ki mindent igazságosan és bölcsen cselekedett, némely dologban, a mint látszik, még sem tartotta meg az igazságot, mert az igazság mindig az érdem szerint méri a jutalmat. Mert ha valaki az egy fillérre méltónak aranynyal, az aranyakat érdemlőnek fillérrel fizet, ki ne látná, hogy ez az igazság súlyos megsértése? Már pedig az evangéliumok bizonyítják, hogy Krisztus így cselekedett, mert Péternek és Jánosnak, a kiket egyéb apostolai között legjobban szeretett, nem mérte igaz mértékkel a jutalmat. Péter elárulta, megtagadta s esküvel erősitette, hogy Krisztust nem ismeri s mégis a pápaság legfőbb méltóságával tüntette ki, Jánost pedig a ki mindhalálig hű maradt Krisztushoz, úgy hogy semmi fenyegetés, halálfélelem vagy veszedelem sem tudta eltántoritani tőle, jutalom és kitüntetés nélkül hagyta. Hogy magamról vegyek példát, ha nekem volna két katonám, az egyik mindjárt a háboru és ütközet kezdetén megszöknék; a másik pedig a legvégsőig kitartana mellettem és soha sem hagyna el, én azt a szökevényt és árulót gyalázatosan megbüntetném, talán akasztófára is huzatnám, a másikat pedig, a ki velem maradt és minden veszedelemben hűségesen velem tartott, jutalmakkal s tisztséggel tüntetném ki, s úgy hiszem, mindenki helyeselné eljárásomat. Mert ha a szökevény kapná a jutalmat, a hű és vitéz pedig kitüntetés nélkül maradna, ki ne látná be, hogy ily módon a vitézséget megfosztanám jutalmától, s a gyávaságra még nagyobb ösztönt adnék. A mint tanitóimtól hallottam, Cicero[63] mondása, hogy az elismerés sarkalja az embert a cselekvésre, s mindenkit a dicsőség biztat a törekvésre. Már pedig Péternek a pápai méltósággal való kitüntetése, János mellőzése nem annyit jelent-e, mint buzditást a tanitványok részére, hogy csak kerüljék az üldözést, meneküljenek a kinzások elől, ne tűrjenek el semmi szenvedést, hanem szökjenek meg bátran s tagadják meg Krisztust. Ezt akartam mondani és várom a magyarázatát Mert azt nem birom elhitetni magammal, hogy Krisztus ezt ok nélkül cselekedte. Mert a mi e kérdésben az igazsággal ellenkezőleg látszik előttem, nem az isteni igazságtalanságnak, hanem a saját tudatlanságomnak rovom fel.”

Gattus János erre a király beszédét rendre pontról-pontra megismételte, hanem mikor a czáfolásra és a homály megmagyarázására került volna a sor, igen kinosan és zavarosan kezdett beszélni és azt állitotta, hogy az isteni titkok okait nem kell minden áron feszegetni. „Ez a kérdés miért jutalmazta Krisztus Pétert, s miért nem Jánost, nem tartozik az emberi értelem körébe. Felülhaladja a hittudósok tudását, mert ezt a nehéz és rejtelmes titkot Krisztus magának tartotta fenn, s még soha senki sem merte kérdés tárgyává tenni. Nincs-e rá példa korunkban, de meg a régibb időkből is, hogy az ily kérdéssel bajlódók közül mily sokan esnek

---

[61] Aquinói Szent Tamás († 1274) a hittudománynak, mint rendszeres tudománynak megalapítója, első rangu scholasticus-bölcselő.

[62] Duns Scotus († 1308), Aquinoi Szent Tamás nagy ellenfele, párisi s kölni tanár, scholasticus-bölcselő.

[63] Marcus Tullius Cicero (106-43. Kr. e.) a legkitünőbb római szónok, egyuttal államférfiu s a római irodalom aranykora első szakaszának irodalmi vezérférfia.

tévedésbe. Kérem tehát királyi Felségedet, ne hozzon elő ilyen isteni titkokat, a melyek ugy is megfejthetetlenek, s csak arra valók, hogy zavarba és tévedésbe ejtsenek bennünket."

Mátyás király Gattus ezen szavainak hallatára igy felelt: „A mit én szóba hoztam, az nem isteni titok, a melynek okát egyáltalában ne tudnánk felfogni, hanem erkölcsi kérdés, a melyet egy képzett ember könnyen megérthet."

Gattus haragra lobbanva válaszolt: „Nem rád tartozik, hogy a hittudomány körét kiszabjad, én értek a dologhoz, mert még senkivel sem találkoztam, a ki hittudományi kérdésekben velem síkra mert volna szállani. Mert, ugy gondolom, ebben az isteni tudományban nincs egyetlen pont, a melyet ne tudnék. Átkutattam az összes könyvtárakat, hanem erre a kétséges kérdésre sehol sem találtam feleletet."

Mátyás király erre igy szólt Gattushoz: „Én ugyan hittudományi és egyéb tudományos könyvet nem sokat olvastam, mert mint gyermek jutottam a királyi méltóságra s igy sok közül keveset tanulhattam, s különben is inkább a katonai tanulmányokkal foglalkoztam, hanem azért mégis ugy gondolom, hogy ennek a kérdésnek a magyarázata könnyen megtalálható."

Gattus türelmetlenül szakitotta félbe a király szavait s igy szólt: „Hagyj fel ezen véleményeddel, már egyszer mondtam, hogy sehol sem található!"

Mátyás király erre előhozatta Szent Jeromosnak[64] Jovinianus ellen irott munkáját, a melyben a következő sorok olvashatók. „Krisztus tizenkét apostola közül azért választott ki egyet s tette valamennyi fejévé, hogy igy a szakadásnak elejét vegye. De miért nem Jánosra esett a választás, a ki ártatlan volt? A kor határozott, és Péter volt az idősebb. Hogy ne egy ifju, féligmeddig gyermek kerüljön meglett koru férfiak élére és hogy a jó Mester, a ki tanitványai czivódásának véget akart vetni s ezért azt mondta nekik: „Az én békémet adom nektek, békémet hagyom rátok, a ki nagyobb akar lenni közületek, legyen a legkisebb," azt az ifjut, a kit annyira szeretett, a többi gyülöletének tárgyává ne tegye. Az egyháztörténelem a legvilágosabban tanusitja, hogy János akkor még valóságos gyermek volt, mert hiszen egész Trajanus császár uralkodásáig élt,[65] azaz Krisztus kiszenvedése után a hatvannyolczadik esztendőben halt meg, mint ezt a „Hires férfiakról" czimű könyvemben magam is röviden megirtam. Péter apostol, János is az, csakhogy Péter csupán csak apostol, János pedig apostol, evangelista és próféta egy személyben. Apostol, mert ir az egyházközségekhez, evangelista, mert evangeliumos könyvet irt, a mit a tizenkét apostol közül, az egy Máté kivételével, egy sem tett meg, mint prófétának látomásai voltak Pathmos szigetén, a hova Domitianus császár vitette számüzetésbe, hogy Uráért szenvedjen, s az ezekről szóló könyve a jövendők mérhetetlen sok titkát tartalmazza." - Ennyit ir Jeromos, a ki felerészben meg is oldja a kérdést, másrészt pedig arra ösztönzött, hogy a hátralévő részt magam iparkodjam megfejteni. A bűnös, áruló és szökevény Pétert Krisztus a pápai méltóságban azért tette az ártatlan János elé, hogy a bűnösöknek reményt nyujtson a bocsánat elnyerésére. Mert a bűnös és áruló Péter, a ki mint feleséges ember ismerte az emberi gyengeséget és a szenvedély hatalmát, mestere példáján indulva, a ki tanitványa bűneit, mikor keservesen megsiratta, megbocsájtotta s többé nem tekintette vétkekül, - könnyebben bocsánatot s feloldozást adhat a bünökbe s szenvedélyekbe merült embereknek, s kegyesebben bánhatik a megtérő bűnösökkel. Ha azonban az ártatlan és a hitben állhatatos János lett volna az egyház fejévé a kötés és oldás hatalmával, ő, a ki soha sem ismerte meg a szenvedély kisértését és erejét s a kit semmi szenvedés sem tudott Krisztustól elszakitani, - minden embert olyanná akart volna tenni, a milyen ő maga volt és a

---

[64] Pannoniai származásu, nagy tudományu egyházatya, († 420), a Szentirás rendes használatban levő latin fordításának, a Vulgátának szerzője.

[65] Marcus Ulpius Trajanus császár Kr. u. 98-117. uralkodott.

Krisztustól és a hittől eltévelyedetteket s a bűnös szenvedélyűeket ridegen visszautasította volna magától. Azt hitte volna, hogy az emberek nem gyengeségből, hanem rosszakaratból vétkeznek s könnyeikkel csak úgy szinlelik a bánatot. Nagyon is világos tehát az oka, hogy miért nem János, hanem Péter lett az egyház fejévé, s ezt a kérdést te, Gattus János, mégis a megfejthetetlen isteni titkok közé számitottad.”

E szavakkal a lakoma véget ért, és Mátyás király éleseszűsége nagy bámulatra ragadott bennünket.

XXXI. FEJEZET.
Egy bölcs mondás.

Buda vára hegyen fekszik és a Duna mossa. Honnan vette nevét, nem egészen bizonyos: vagy az ókori Budaliatól, vagy a Buddha nevű szent embertől, nem mintha ő alapitotta volna, hanem csak úgy nevezték el az ő hires nevéről. Buddha, Szent Jeromos tanusága szerint az indiai bölcselők tanainak szerzője volt, a bölcselőket gymnobrachmanoknak[66] hivják, és a hagyomány szerint egy szűz oldalából született. Hogy való vagy költött dolog-e ez a születés, nem sokat vesződöm a vitatásával. De annyi bizonyos, hogy Buddha egy igen bölcs embernek a neve, a ki az indusok vallását alapitotta. Ezt meg akartam jegyezni, mert Magyarországon a hires embernek sokszor találjuk mását, Szerém városa a példa rá, a mely Sirmustól, a triballok régi királyáról vett nevét máig megtartotta. Hogy egytől-egyig mindent fel ne soroljak: Strigoniumot (Esztergom) Magyarországon kivül másutt is találunk, valamint Pestet is, mert Pestről már Vergilius is ir: „láttam pesti módra gondozott rózsáskerteket." Ez a Pest Olaszországban[67] van, a magyarországi a Duna mellett fekszik, s szemben Budára tekint, s a Duna folyik el közöttük. Az egyik a síkságon, a másik a hegyen terül el, a mely körül mindenütt hévviz bugyog s a mely tele van ültetve szőlővel és gyümölcsfával, ugy hogy Budáról egyik oldalról kitünő bortermő hegyeket, a másik oldalról Pestet és a sikságot látja az ember. A várból a folyóhoz a lejárás oly nehéz, hogy a királyok bőkezűségéből a Boldogasszony templomától egész a Dunáig kőlépcső épült.

De hogy dolgunkra térjünk, Budán egy alkalommal összegyűlt az urak tanácsa, a királyhoz azonban még nem lehetett bemenni. Közöttük volt Báthori Miklós, az előkelő származásu váczi püspök is. Vácz Budától husz mérföldnyire esik, s a kettő között a folyón közlekednek. Az emlitett Miklós püspök erényekkel, szellemi képességekkel és szép külsővel dúsan meg van áldva, az ókori tanulmányokat Italiában végezte, tehetségével gondos szorgalmat párositva, semmi fáradságot, éjjelezést, költséget sem kimélt, hogy a tudásban előhaladjon, s rövid időn annyira jutott, hogy tudományát és irodalmi képzettségét a legeszesebb tudósok is nagy bámulattal méltányolták. Mig az urak tanácskozása meg nem kezdődött, hogy idejét tétlenséggel s fecsegéssel ne kelljen tékozolnia, könyv volt a kezében, ha jól emlékszem, Ciceronak a „Tusculanumi fejtegetések" czimű munkája. Sokan megmosolyogták, hogy ez a derék fiatal ember könyvet olvas, a mi ott nem volt szokásban, mert a magyarok előtt ujság volt, hogy egy püspök könyveket olvas és még hozzá azon a helyen, a hol beszélgetni és társalogni szoktak.

E közben Mátyás király megérkezett, s mikor meglátta, hogy Miklósnak könyv van a kezében, igy szólott Galeottohoz: „Ugy gondolom, Miklós annak idején a te tanitványod és lakótársad volt; nagyon szereti az irodalmat és a tudományokat, és ezt nagyon helyesen teszi. Mert az apostol a püspökök tanitása alkalmával többek közt azt mondja, hogy a püspöknek tudósnak kell lennie, mert hogyan tanithat az másokat, a ki maga sem tanul? A tudományt pedig vagy égi ihletből, vagy pedig fáradságos munka árán lehet megszerezni. Nagyon jól cselekszik tehát Miklós, hogy a rest tétlenséget kerüli, olvas és tanul és igy műveli magát." Majd azokhoz az urakhoz fordult a király, a kiknek nevetését meghallotta: „Ne nevessetek - mondá - olyan dolgon, a mit nem tudtok megérteni. Balgaság, hogy Miklós püspököt kinevetitek. Hát sohasem hallottátok, hogy mint a történelem tanitja, volt egy igen bölcs római

---

[66] Értsd: brahminoknak. Szerzőnk tehát az indusok ősvallását, a brahmaizmust s ennek Kr. e. 520, körül Buddha által történt reformácziót, a buddhizmust, tévesen, azonosnak gondolja.

[67] Paestum, ma Pesto, Dél-Itáliában.

férfiu, a kit Catonak hivtak. Ennek halálát, mely Afrika egyik városában, Uticában történt[68], maga a győzhetetlen hadvezér, Julius Caesar is meggyászolta, bár mindenha ellenségek voltak; ez a rendkivüli mély eszű, csodálatos tanultságu s mindenki előtt nagy tekintélyű ember a tétlenséget a bűnök kisértő alkalmának tartotta, s ezért, mig a római senatus tagjai gyülekeztek, mindig olvasgatott valamit." Ezek hallatára azok, kik Miklós olvasgatásán nevettek, csodálkozni kezdettek rajta, mert ismerték nyájasságát, bőkezüségét és nagylelkűségét, tudták, mily régi, nagy családból származik és nagy tisztelettel emlegették édes bátyját, Báthory Istvánt, mint a török veszedelmét és megrontóját. Bámulták Miklós szép testtartását, nap-nap után hallották nyájas, elmés, és egy Cicero ajkára illő ékesszólását, megbecsülték élénkségét, állhatatosságát, becsületességét, hűségét, őszinte barátságát, semmi büszkeséget és hiuságot sem találtak benne, és ezek alapján ugy tartották, hogy mind hatalmas és kiváló őseinek, mind testvérének, Istvánnak, csak diszére és becsületére válik, s mindig is becsületére vált, azt az egyet is, hogy a hazai szokás ellenére a királyi palotában könyveket olvasgatott, csupa tudatlanságból kárhoztatták benne. Tudták, milyen lélekkel, mily éleseszűséggel tűrte és hiusitotta meg versenytársainak és ellenségeinek áskálódásait azáltal, hogy a gyűlölet özönében, a sors kegyetlen csapásai és irigyei sűrű támadásai közepette is olyannak mutatkozott, a minőnek szerencsés körülményei között ismerték. Nem is emlitem, mily bőkezűséggel, mennyi költséggel épitette, ujra a templomot Olaszországból hivott építőmesterekkel s diszitőkkel, hogy lelke nagyságának a székesegyház és a püspöki palota pompája is megfelelő legyen. Egyet azonban nem hallgathatok el: hogy mikor, már most két esztendeje, Magyarországon jártam és Miklós püspököt meglátogattam, oly szivesen fogadott és tartott magánál, hogy bámulatos vendégszeretetét magam is megcsodáltam. Ezenfelül folyton arra ösztökélt, írjam meg Mátyás király életét, hogy a nagy király cselekedetei, melyek hazájának dicsőségére váltak és hirt-nevet szereztek, feledékenységbe ne menjenek. Tetszett udvartartásának különös pompája és elegancziája is, mert házában egyre vagy az ima, vagy a tanulás járja, vagy lant mellett énekszó csendűl, vagy tisztes társalgás folyik; ott nem ismerik a tétlenséget, lustaságot, időpazarlást. Gyakran sétálgat a vártól a kertekig, a melyeket ő maga erősitett meg s látott el halastavakkal, s vissza a kertektől a várig, kiváló férfiak társaságában, könyveket víve magukkal, úgy, hogy a sétát vitatkozással töltik. A püspök néha hintón jár és olvasgatás és tisztes társalgás közben megnézi kellemes, verőfényes hegyeit, melyek körüs-körül szőllővel és gyümölcsfával vannak beültetve, úgy, hogy az ember arra a kellemes meggyőződésre jut, hogy azokat a jó bortermő és virágzó hegyeket Minerva és a Múzsák[69] egyaránt lakják és látogatják.

---

[68] Kr. e. 46-ban, öngyilkosság által, mert a szabadságért élő-haló Cató a köztársaságnak Caesar monarchiája folytán bekövetkezett bukását nem akarta túlélni.

[69] Azaz: a tudomány s művészet istennői.

XXXII. FEJEZET.
Magyarország dicsérete.

Fenséges Herczegem, János! Bevégzem immár könyvecskémet, hogy zsenge korod a példák tulságos sokaságát meg ne unja. Hisz ha mindazt összegyüjteném, a mit atyád, Mátyás király, az én jelenlétemben cselekedett és mondott, egy egész nagy kötet telnék ki belőlük, ugy hogy talán nagysága miatt is huzódnál elolvasásától; igy tehát a sok közül csak néhányat szakítottam ki, még pedig azokat, a melyek a te ifju korodat a követésre buzditják s az erényre ösztönzik. Mert nem csak te, mint gyermek, hanem az egész világ követendő példákul fogja tartani azokat, a miket összeirtam, mert a komoly vígságban, vagy a vig komolyságban, a tréfával fűszerezett bölcseségben vagy a bölcseséggel elegyitett tréfában mindenki, még a barbár is, kedvét leli. Legyen tehát mindez tükör előtted, a mely utat mutasson neked, hogy ezen példák alapján gyakorlatot szerezve alkalmasnak tartsanak fontos közügyek intézésére. A fejedelmeknek derékség dolgában is felül kell mulniok alattvalóikat, mint a hogy méltóság dolgában felettük állanak, hogy senki se tartsa nyomasztónak uralkodásukat. Azt már régóta tudom, hogy Magyarország bővében van a derék uri embereknek. S hogy a püspökökről se feledkezzem meg teljesen: Orbán győri püspök, Mátyás király kincstartója, pompás udvartartása, nagyszerű berendezése és nagy és sokféle jövedelme révén olyan dusgazdag, hogy egy más országban holmi kisebb királylyal is versenyez gazdagság dolgában. Mit szóljak emberszeretetéről? Vendégnek, idegennek készen áll dúsan megrakott asztala, s mindig tudós és vitéz férfiak ülnek mellette. Számtalan nehéz elfoglaltsága következtében a lakomázás idején kivül rendesen nagyon is komolynak látszik, valójában azonban nem az; ha az ember beszélget vele, akkor látja, mily barátságos és jókedvű. Igazán csodálatos, hogy oly sok és annyiféle dolga mellett, mert az egész ország jövedelme beszedésének és kezelésének terhét ő viseli, mégis olvasni és vitatkozni is szokott, s több, különféle irányu tudományos könyvet alaposan ismer. Fényes lakomáin nap-nap után tudós férfiak szoktak megfordulni; egy alkalommal, - épen magam is jelen voltam, - egy kétséges, eléggé nehéz kérdésről kerül elő a szó. Egyik ezt, a másik azt állitotta, mire a püspök előhozatta szobájából könyveit és egy percz alatt megtalálta az illető kérdésről szóló döntő nyilatkozatot, a mit bizonyára nem tudott volna megtenni, ha a könyveket alaposan nem ismerte volna. Vegyük még hozzá Mátyás királyhoz való csodálatos ragaszkodását, mert éjjel-nappal folyton azon töri a fejét, mint védheti s emelheti mindenben a király érdekeit. Mindenki jól tudja, mennyire hasznára van a király tekintélyének kincstartója jószivűsége, mert Magyarországon minden fizetés, mint valami forrásból, tőle ered, s ő a király méltóságát s becsületét érintő dolgokban semmi fáradságtól, még az éjjelezéstől sem vonakodik, még akkor sem, ha alapos okból az ellenkezőt tehetné. A királynak elég bő és gyakori ajándékait szintén Orbán fizeti ki, s az elszámolás gyors végrehajtásával és a kiutalványozás alkalmával mutatott nyájasságával még kedvesebbé teszi azoknak, a kik kapják. És ha látja, hogy a király valamely derék embert megjutalmaz, a magáéból is ad hozzá valamit, s igy ad rá példát, hogy az uraknak is kell követniök királyuk szokását.

De, hogy dolgunkra térjünk, ezt a könyvecskét, Fenséges Herczeg, neked ajánlottam, felülvizsgálatára és birálatára pedig Mátyás királyt kértem meg. Többet is fogok írni, ha látom, hogy ez az első megnyeri Mátyás király tetszését, a ki a tehetségeknek éleseszű birálója, továbbá a tiedet, a ki atyád szokásait s erényeit követni s az itt feljegyzett példaadásait éjjel-nappal emlékezetedben tartani tartozol, hogy nagy atyádhoz és a magyar trónra méltónak tartsanak. Már pedig egy ily kiváló nép uralkodójának lenni nagy dicsőség, mert a magyarok, részben, mint Szent Jeromos tanusitja, velük született természetüknél fogva, részben országuk földrajzi fekvésénél fogva - mert tudniillik a pannonok szokásait is elsajátították, - eszesek és

bátrak, miként a bölcsek tanusága mutatja, mert Tibullus költő[70] igy ir: „Tanu rá az álnok pannon," mert a pannonoknak, mint a rómaiak ellenségeinek eszességét álnokságnak nevezi; Statius[71] pedig az erdőkről szóló fejezetében ezt mondja: „a kemény pannon és a repülő nyila miatt rettenetes Armenia." Tudjuk pedig, hogy a pannon ép oly eszes és kemény nép, mint a magyar; mert a magyar Pannoniát lakja, és egyetlen ép eszű ember sem tagadhatja, hogy igen derék és kiváló nemzet.

[70] Albius Tibullus (55-19. Kr. e.) jeles elegiaköltő, a római irodalom aranykorában.

[71] Papinius Statius (40-96. Kr. u.) a császári udvarnak, különösen Domitianusnak kedvelt alkalmi költője.